

T.C.

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

**ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER (5, 6 ve 7. SINIFLAR) DERS
KİTAPLARININ İNANÇ KAVRAMLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ**

FEYİME SAKİN TAŞDEMİR

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

DR. ÖĞR. ÜYESİ CAN EKİZ

Giresun, 2021

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün .../.../... tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Feyime SAKİN TAŞDEMİR'in "ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER (5, 6 ve 7. SINIFLAR) DERS KİTAPLARININ İNANÇ KAVRAMLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ" başlıklı tezini incelemiş olup aday 21/01/2021 tarihinde, saat 11.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvan, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)	Prof. Dr. Ünsal BEKDEMİR	
Üye	Doç. Dr. Şenol SEZER	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Can EKİZ	

ONAY

.../.../2021

Prof. Dr. Enver SARI

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER (5, 6 ve 7. SINIFLAR) DERS KİTAPLARININ İNANÇ KAVRAMLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ” adlı araştırmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

27/01/2021

Feyime SAKİN TAŞDEMİR

ÖN SÖZ

İnsan kavramlarla düşünür. Bu bakımdan kritik yaşlarda yapılacak doğru kavram öğretimi, bireylerin düşünme becerilerini sağlıklı işletebilmeleri için en temel gereksinimlerden biridir. Bu araştırmada insan yaşamını biçimleyen temel kavramlardan inanç kavramları üzerinde durulmuştur. Bu kavramların 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında sınıf düzeylerine ve öğrenme alanlarına göre ne sıklıkla görüldüğünü belirlemek amaçlanmıştır.

Araştırmam boyunca değerli görüşleriyle yolumu aydınlatan, bana inanmaktan vazgeçmeyen ve sorularımı her seferinde sabırla yanıtlayan danışmanım, kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Can EKİZ'e yürekten teşekkür ederim. Çeviri süreçlerinde düşüncelerini paylaşan ve yaşamım boyunca hep desteğini hissettiğim dostum Melike BOZAT'a, motivasyon kaynağım, biricik eşim Onur'a, deneyimlerini cömertçe paylaşan kardeşlerim Emine ve Ecem'e, her şeyden önemlisi beni yetiştirip büyüten her koşulda arkamda duran anneme ve babama en içten teşekkürlerimi sunarım.

Feyime SAKİN TAŞDEMİR

Giresun, 2021

ÖZET**ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER (5, 6 ve 7. SINIFLAR) DERS
KİTAPLARININ İNANÇ KAVRAMLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ****Feyime SAKİN TAŞDEMİR****Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü****Sosyal Bilgiler Eğitimi, Yüksek Lisans Tezi****Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Can EKİZ****Ocak, 2021**

Bu araştırmada, birey yaşamını düzenleyen en önemli kavramlardan inanç kavramlarına 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilmesi durumu incelenmiştir. Ders kitapları taranarak kavram listesi oluşturulmuş ve bu kavramlar kategorilere ayrıldıktan sonra kavram kategorilerinin hangi sınıf düzeyinde ve öğrenme alanında ne sıklıkla tekrar ettiği belirlenmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi seçilmiştir. Kategorilerine ayrılan kavramlar içerik analizi yöntemiyle incelenmiş frekans tabloları sunulmuştur. İnançla ilgili toplam 127 kavramın incelendiği araştırmada 6 kavram kategorisi oluşturulmuş ve en çok kavramın 6. sınıfta kullanıldığı belirlenirken en az kavramın ise 5. sınıfta kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. En sık tekrarlanan kavram kategorisinin *inanç türleri ve ilişkili kavramlar* olduğu tespit edilirken en çok inanç kavramının kullanıldığı öğrenme alanı ise *kültür ve miras öğrenme* alanı olarak belirlenmiştir. En az inanç kavramının kullanıldığı öğrenme alanı ise üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanı olarak belirlenmiştir. Ortaokul sosyal bilgiler ders kitabında en sık kullanılan inanç kavramı ise 164 tekrar ile İslamiyet kavramı olarak bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler: İnanç, Din, Sosyal Bilgiler Ders Kitabı, Kavram Öğretimi, Öğrenme Alanı

ABSTRACT**EXAMINATION OF COURSE BOOKS IN TERMS OF BELIEF
CONCEPTS OF SECONDARY SCHOOL(5, 6 and 7. Grades) SOCIAL
SCIENCES****Giresun University, Graduate School of Social Sciences****Social Studies Education, Master's Thesis****Supervisor: Dr. Lecturer Can EKİZ****January, 2021**

In this research, the situation of including belief concepts that regulate individual life, in the 5, 6 and 7th grades social studies course books was analyzed. The concept list was created by scanning the course books and after these concepts were categorized, at what grade level and in the learning area how often the concept categories were repeated. Document analysis was chosen from qualitative research methods in line with the purpose of the research. The concepts divided into categories were analyzed using content analysis method, and frequency tables were presented. In the research, in which 127 concepts about belief were examined, 6 concept categories were created and it was concluded that the most concept was used in the 6th grade, while the least concept was used in the 5th grade. The most frequently repeated concept category are types of belief and related concepts. The learning area where the concept of belief is mostly used is determined as the learning area of culture and heritage. The learning area in which the concept of least belief is used is determined as the learning area of production, distribution and consumption. The most frequently used concept of belief in secondary school social studies textbook was found to be the concept of Islam with 164 repetition.

Keywords: Belief, Religions, Social Studies Course Book, Concept Teaching, Learning Area

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	VI
TABLolar DİZİNİ	VII
GÖRSELLER DİZİNİ	VIII
ŞEKİLLER DİZİNİ	IX

BÖLÜM I

1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	2
1.1.1. Eğitim Nedir?	2
1.1.2. Öğretim Nedir?	3
1.1.3. Sosyal Bilgiler Öğretimi	4
1.1.4. Dünyada Sosyal Bilgilerin Tarihsel Gelişimi	6
1.1.5. Türkiye’de Sosyal Bilgilerin Tarihsel Gelişimi	7
1.1.6. Sosyal Bilgiler Dersi Öğrenme Alanları	9
1.1.7. Sosyal Bilgiler Dersinde Kavram Öğretimi	12
1.2. Amaç	19
1.3. Problem Cümlesi	19
1.4. Alt Problemler	19
1.5. Araştırmanın Önemi	20
1.6. Sınırlılıklar	21
1.7. Tanımlar	21

BÖLÜM II

2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	23
2.1. Makaleler	23
2.2. Tezler	25
2.2.1. Yüksek Lisans Tezleri	25
2.2.2. Doktora Tezleri	26

BÖLÜM III

3. YÖNTEM	27
3.1. Araştırma Modeli	27
3.2. Çalışma Belgesi	28
3.3. Veri Toplama Aracı	28
3.4. Veri Çözümleme Teknikleri	29

BÖLÜM IV

4. BULGULAR VE YORUM	30
-----------------------------------	-----------

BÖLÜM V

5. SONUÇ VE ÖNERİLER	63
KAYNAKÇA	67
ÖZGEÇMİŞ	72

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

EBA: Eğitim Bilişim Ağı

Ed.: Editör

***f*:** Frekans

KTB: Kültür Bakanlığı

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

NCSS: National Council of Social Studies (Sosyal Bilimler Ulusal Konseyi)

PISA: Programme for International Student Assessment (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı)

TDK: Türk Dil Kurumu

TTK: Talim ve Terbiye Kurulu

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
(Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)

UNICEF : United Nations International Children's Emergency Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)

TABLolar DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1: Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı öğrenme alanları ve süreleri	12
Tablo 2: İnanç kavramlarına ilişkin kategori ve kodlar	30
Tablo 3: Öğrenme alanlarının ve kategorilerinin sınıf düzeylerine göre dağılımı	32
Tablo 4: İnanç kavramlarının birey ve toplum öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı	36
Tablo 5: İnanç kavramlarının kültür ve miras öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı	40
Tablo 6: İnanç kavramlarının insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı	48
Tablo 7: İnanç kavramlarının bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı	51
Tablo 8: İnanç kavramlarının üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı	54
Tablo 9: İnanç kavramlarının etkin vatandaşlık öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı	57
Tablo 10: İnanç kavramlarının küresel bağlantılar öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı	60

GÖRSELLER DİZİNİ

Görsel	Sayfa
Görsel 1: Kilise	38
Görsel 2: Selimiye Cami	38
Görsel 3: Sadaka Taşı	39
Görsel 4: Kâbe	43
Görsel 5: Yağıbasan Medresesi	43
Görsel 6: Mani Dini	44
Görsel 7: Florensa Katedrali	44
Görsel 8: Akdamar Kilisesi	45
Görsel 9: Kur'an-ı Kerim	45
Görsel 10: Hz. Muhammed'in Kılıcı	46
Görsel 11: Haçlı Askeri	46
Görsel 12: Mekke	50
Görsel 13: Kudüs	50
Görsel 14: Din ve Vicdan Özgürlüğü	53
Görsel 15: Sümela Manastırı	56
Görsel 16: Sadaka Taşı	56
Görsel 17: Vatikan	59

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1: Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Sosyal Bilim Disiplinleri	5

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

İnsan belleğini işleten en önemli öğelerin başında kavramlar gelmektedir. Kavram açısından zengin bir bellek, düşünme becerileri açısından da yetkin bir görünüm sergileyecektir. Bu nedenle bireylere öğretim ortamlarında kavramsal açıdan zengin yaşantılar sunmak gerekmektedir. Ancak kavramların sunuluş biçiminin seslendiği sınıf düzeyine uygun olması ve bireyin algılama kapasitesinin üstünde olmaması gerekmektedir. Eğer kavram öğretiminde bir denge yakalanmazsa kavram kargaşaları ortaya çıkacak ve bireyler düşünce becerileri açısından yetersiz olacaklardır.

Kavramlar belleğimize çoğunlukla okuduklarımızla girmektedir. Ancak Türkiye’deki öğrenciler uluslararası sınavlara göre (PISA, 2018) ve Kültür Bakanlığı’nın [KTB] (2011) okuma haritasına göre okuma alışkanlığı konusunda yetersiz durumdadır. KTB’nin (2011) okuma kültürü haritasına göre Türkiye’de öğrenciler yılda ortalama 11 kitap okumaktadırlar. Bu rakama ders kitapları da dahildir. Yani öğrenciler okuma materyali anlamında çoğunlukla sadece ders kitaplarıyla karşılaşmaktadırlar. Bu bakımdan ders kitaplarının onlara deneyim kazandıracak yaşantı zenginlikleriyle dolu olması, kavramsal açıdan zengin bir arka plan sunması gerekir. Çünkü öğrenciler Türkiye’de erken yaşta düşünme becerileri gelişiminin çoğunu ders kitaplarına borçludurlar.

İnanç kavramı ise bireylerin kişiliklerini ve hatta gelecek yaşantılarını biçimleyen en önemli kavramlardan biridir. Böyle bir alanda yaşanacak karmaşa insanların mutluluk düzeylerine varıncaya kadar büyük etkilere neden olacaktır. Bu bakımdan araştırmada toplum ve kişi yaşantılarını bir arada işleyen sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında inanç kavramları incelenmiştir.

1.1. Problem Durumu

Eğitim, yaşamımızın her kademesinde karşılaştığımız ve yaşamımızın içerisinde olan bir kavramdır. Bugünün gençlerini geleceğe hazırlayan dolayısıyla gelecek nesli biçimlendiren en temel öğelerden olan eğitim üzerine yapılan bilimsel çalışmaların sayısı oldukça fazladır. Çünkü eğitim bireylerin akademik gelişimleriyle birlikte sosyal, ahlaki gelişimlerini ve zekalarını da devindiren bir süreçtir. Bu noktada insan yaşamını biçimleyen en temel unsurlardan inanç eğitimi de büyük önem taşımaktadır.

Eğitim kavramının kapsamı geniş olduğu için üzerinde anlaşılmaya varılmış ortak bir tanımı yoktur. TDK'ye (sozluk.gov.tr) göre, “çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye” olarak tanımlanan eğitim farklı yazarlarca farklı bakış açılarıyla ele alınmıştır. Söz gelimi Morris'e (1981) göre eğitim, öğretme ve öğrenme uğraşlarının çalışma alanıyken Parker (2006) öğretme ve eğitme işi olarak tanımlamıştır. Eğitme işini ise öğrencilere kazandırılması hedeflenen beceri, bilgi ve karakter geliştirmeyi sağlayan iş olarak açıklamıştır (Yılman, 2006:1). Ancak eğitimin tanımı bunlarla sınırlı değildir.

1.1.1. Eğitim Nedir?

Pek çok araştırmacı kendi eğitim tanımlarını yapmıştır:

- Doğan'a (2001:74) göre “eğitim, yetişkinlerin yetişmekte olan kuşakları toplumsal hayata hazırlama sürecidir. Genç kuşaklar yaşadıkları toplumun tarihini ve kültürünü eğitim yoluyla öğrenirler.”
- Demirel'e (2000:24) göre: “eğitim, hayatın her alanında vardır ve hayatın sonuna kadar devam eder.” Buna göre toplumlar, gelecek nesillerini plan dahilinde bir sistem içerisinde hedefleri doğrultusunda yetiştirmektedirler. İlk kademe olan ilköğretimden üst kademe öğrenime hazırlama doğrultusunda

ilgileri yetenek ve becerileri doğrultusunda davranış ve alışkanlık edindirmeyi amaçlarlar.

- Yılman'a (1994:10) göre eğitim davranış değiştirme işidir. O, eğitimi sözden ziyade davranışlarla ilişkilendirmiş ve değişimin olmadığı yerde eğitimden söz edilemeyeceğini vurgulamıştır.

Ülkemizde 2005 yılından itibaren yapılandırmacı eğitim sistemi uygulanmaktadır. Race ve Wilson (1999) ile Richardson'a (1997) göre yapılandırmacılık, öğretimden ziyade öğrenmenin nasıl gerçekleştiğini irdeleyen, tanımlayan bir kuramdır (Öztürk ve Dikyol, 2013). Bu anlayışa göre ölçme ve değerlendirme öğretimle iç içedir. Süreç, sonuç kadar önemlidir (Kaya, 2008: 54).

1.1.2. Öğretim Nedir?

Öğretim sözcüğü ile eğitim sözcüğü sıklıkla karıştırılmakta ve birbirlerinin yerlerine kullanılabilmektedir. Oysa eğitim yaşam boyu devam eden bir süreci ifade ederken öğretim belirli bir plan ve program çerçevesinde belirli sürelerle yürütülen bir programı ifade etmektedir (Yılman, 2006: 6-7). Öğretimin araştırmacılar tarafından farklı bakış açılarından hareketle birçok tanımı yapılmıştır.

Fidan, (1986) öğretimi “okullarda yapılan planlı, kontrollü ve örgütlenmiş faaliyetlerin tamamı” olarak tanımlamaktadır. Güven (2004:127) ise öğretimi “içsel bir süreç ve ürün olan öğrenmeyi destekleyen ve sağlayan dışsal olayların planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi süreci” olarak açıklarken eğitimi oluşturabilmek için öğretimin hedefler çerçevesinde planlanarak düzenlenmesi gerektiğini belirtmektedir.

Eğitim, öğretimden daha geniş bir kavram alanını tanımlamaktadır. Eğitim planlı ya da plansız ömür boyu sürececek bir zaman dilimini ifade ederken öğretim planlı, programlı ve güdümlüdür.

1.1.3. Sosyal Bilgiler Öğretimi

İnsanı değiştiren ve geliştiren öğretim, okul öncesinden başlar ve üniversite yaşantısının sonuna dek sürer. Özellikle iyi vatandaş yetiştirme amacıyla sosyal bilgiler dersi ilk ve ortaokul düzeyinde başlar. Bu öğrencilerin toplumsal yaşamı anlaması açısından önemlidir. Tanımlara baktığımızda Öztürk ve diğerlerine (2004) göre, sosyal bilgiler, sosyal bilimlerin ürettiği bilgileri öğrenci seviyesine indirgeyerek öğrencilerin toplumsal alana adaptasyonunu ve hayatta karşılaşılabilecekleri sorunları çözmede yardımcı olacak bilgi ve becerileri kazandırmayı hedefleyen bir eğitim programıdır. Erden ise sosyal bilgiler dersini, ilköğretimde sorumluluklarını bilen iyi vatandaşlar yetiştirmek amacıyla sosyal bilimlerin çıktılarından faydalananarak toplumsal kazanımlar elde etmeyi sağlayan bir çalışma alanı olarak tanımlamıştır (Kabapınar, 2012). Her iki tanımda da ortak vurgu sosyal bilimler üzerinedir. Sosyal bilimler ile sosyal bilgilerin farkı ise çeşitli araştırmacılarca aşağıdaki biçimde ortaya konmuştur.

Kabapınar, (2012) sosyal bilimleri insan ve toplum ile ilişkili çalışmalar yapan disiplinler bütünü olarak tanımlarken sosyal bilgileri bu disiplinin çıktılarının öğrencilere sunulduğu alan olarak düşünmektedir. 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda ele alınan sosyal bilgiler dersinin seslendiği yaş seviyesinin özellikleri dikkate alınarak planlanması gerektiğini belirtmektedir. Beal ve diğerleri (2009) bu farkı şu biçimde açıklamışlardır: “Sosyal bilgiler, sosyal bilimlerden seçilmiş içerik bilgilerden; birey, grup ve toplum ile ilgili her türlü alandan seçilmiş bilgiler ile vatandaşlık eğitimi ile ilgili seçilmiş bilgilerden oluşur. Özetle sosyal bilgiler bir dersin adı iken sosyal bilimler bu dersin içindeki bilgileri oluşturan bir disiplin olarak ele alınmaktadır.

Şekil 1: Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan sosyal bilim disiplinleri

(Öztürk ve Dilek, 2005:21)

National Council of Social Studies’e [NCSS] (1994) göre “Sosyal bilgiler, sosyal ve beşeri bilimlerin bireyin vatandaşlık becerilerini geliştirmek amacıyla kaynaştırıldığı bir ders olarak sunulmaktadır. Amerikan Ulusal Sosyal Bilgiler Konseyine göre sosyal bilgiler dersinin içeriği antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyasal bilgiler, psikoloji, din ve sosyoloji ile hatta matematik ile beşeri ve doğal bilimlerin ilgili konularından beslenebilir” (Açıkalın, 2017:3).

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2005:51) ise sosyal bilgileri, “bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirmesine yardımcı olması amacıyla; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgileri konularını yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleşmesini içeren; insanın sosyal ve fiziki çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersidir” biçiminde tanımlamıştır.

1.1.4. Dünyada Sosyal Bilgilerin Tarihsel Gelişimi

Bugün bildiğimiz anlamda sosyal bilgiler dersi kapsamına giren konular ilk olarak ilk çağlarda Antik Yunan ve Roma medeniyetlerinde okutulmaya başlanmıştır. Çin Uygarlığında Sima Quian, Araplarda Taberi gibi kişiler okullarda tarih dersleri içinde sosyal bilgiler dersinin konu alanına giren bilgileri insanlarla paylaşmışlardır. Selçuklu Dönemine geldiğimizde Nizamiye Medreseleri'nde önem verilen bu alan Osmanlı'da ağırlıklı olarak coğrafya ve tarih dersleri içinde kendine yer bulmuştur. Batı dünyasında ise günümüzün en köklü üniversitelerinden Oxford ve Bologna gibi üniversitelerde bu alana 13. yüzyıl itibari ile yer verildiği görülmüştür (Bilgili, 2010).

Formel ortamlara girişi diğer ders alanları kadar eski olmasa da sosyal bilgilerin varlığı insanoğlunun ortaya çıkışı kadar eskidir. Çünkü insan sosyal bir varlıktır ve bu nedenle sosyalleşme gereksinimi duymaktadır. Dönmez'e (2003) göre, insanlar bulundukları çevrede hayatta kalma, kendisini savunma, yeme içme, iletişim kurma gibi çeşitli becerileri diğer insanlara gereksinim duydukları için sosyal yetenekleri ile iletmişlerdir (Özmen, 2015). Eski zamanlarda henüz adlandırılmamış olsa da sosyal bilgiler insanoğlunun tarihi kadar eskidir.

Sosyal bilgilerin bugün bildiğimiz anlamda eğitim programları içerisinde sistemli bir biçimde yer alması ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleşmiştir. 19. yüzyılda Amerika'da özellikle sanayileşme ile birlikte başlayan toplumsal dönüşümler yeni sorunlara neden olmuştur. Bu sorunlara çözümler üretmek ve ortak bir vatandaşlık duygusu oluşturmak amacıyla da sosyal bilgiler dersi programlara eklenmiştir (Kop ve Tuncel, 2010). Bilgili'ye (2010) göre, Amerika'nın sosyal bilgiler dersini formel ortamlara getirme nedeni yaşadığı sosyal ve siyasi sorunları aşmak *yeni Amerikan toplumunu yaratmaktır*. Bu sayede birçok ulusun bir arada yaşamasının getirdiği çatışmalar homojenize edilerek yeni bir programla tek çatı altında yeni bir vatandaşlık duygusuyla biçimlendirilmek istenmiştir.

1.1.5. Türkiye’de Sosyal Bilgilerin Tarihsel Gelişimi

Selçuklu ve Osmanlı Devletleri’nde tarih ve coğrafya derslerinin okutulduğu bilinen bir gerçektir. Ancak temelde Kuran eğitimi veren mektepler, Dar’üt Talim ve Sıbyan Okulları ile yer yer tarih ile ilgili konulara değinme olanağı bulmuşlardır. 1839 yılında Tanzimat’ın ilanı ile rüştiyelerde detaylı olarak tarih ve coğrafya derslerinin okutulması öngörölmüş 1859 yılında açılan kız rüştiyelerinde muhtasar tarih dersleri okutulmaya başlanmıştır. 1869 yılında çıkan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’ne göre Sıbyan Mektepleri’ne coğrafya dersi gelmiş olup yine aynı genelgeye göre kurulan idadilerde de coğrafya ve tarih-i umumi dersleri yer almıştır. II. Abdülhamit Döneminde ilkokul seviyesinden liseye kadar coğrafya ve tarih derslerine yer verilmiştir. İttihat ve Terakki Döneminde ise iptidailer ve rüştiyeler birleştirilerek öğrenim süreleri 6 yıla çıkarılmış, vatansever nesiller yetiştirmek amacıyla okullarda tarih, ahlak, iktisat, medeni bilgiler ve coğrafya derslerine yer verilmiştir (Bilgili, 2010).

Cumhuriyet Dönemine baktığımızda ise sosyal bilgiler farklı ders adlarıyla öğretim programlarında yer almıştır. Söz gelimi 1926 yılı ile 1962 yılları arasında ayrı ayrı okutulan tarih, coğrafya, yurt bilgisi, yurttaşlık bilgisi gibi dersler vardır (Sönmez, 2010). İlk olarak 1962 yılında disiplinler arası yaklaşım ile birleştirilen bu dersler *toplum ve ülke incelemeleri* adını almıştır. Sosyal bilgiler için önemli sayılabilecek bir diğer gelişme ise 1968 yılında ilk kez 4. ve 5. sınıflar için okutulan benzer derslerin *sosyal bilgiler* adı altında toplanmasıdır (Öztürk, 2006: 46-47).

1985 yılına gelindiğinde ortaokul programlarından sosyal bilgiler dersi kaldırılmış, dönemin şartlarına ve felsefesine göre vatandaş yetiştirmek amacıyla milli tarih ve milli coğrafya dersleri eklenmiştir. 1997 yılında kesintisiz eğitime geçiş ile birlikte bu dersler de kaldırılmış ve 1998 yılında sosyal bilgiler dersi olarak 4. ve 7. sınıflar için düzenlenmiştir (TTK, 1998). Günümüzde de öğretim kalitesini artırmak amacıyla çağın gereksinimlerine yanıt veren, ezberci eğitimin terk edildiği bir sosyal bilgiler dersi vardır (Sözer, 1998).

MEB (2018:8) bilimsel verilere göre hareket ederek oluşturduğu çağdaş öğretim programında Türk milli eğitiminin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun

olarak yeni öğretim programında öğrencilere kazandırılması hedeflenen özel amaçları belirlemiştir.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının Özel Amaçları

- “1. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetiştirmeleri,*
- 2. Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrayıp demokratik, laik, millî ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmaları,*
- 3. Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilmeleri,*
- 4. Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak millî bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul etmeleri,*
- 5. Yaşadığı çevre ile dünyanın genel coğrafi özelliklerini tanıyarak insan ile çevre arasındaki etkileşimi açıklamaları ve mekân algılama becerilerini geliştirmeleri,*
- 6. Doğal çevrenin ve kaynakların sınırlılığının farkına varıp çevre duyarlılığı içerisinde doğal kaynakları korumaya çalışmaları ve sürdürülebilir bir çevre anlayışına sahip olmaları,*
- 7. Doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler olarak eleştirel düşünme becerisine sahip olmaları,*
- 8. Ekonominin temel kavramlarını anlayarak kalkınmada ve uluslararası ekonomik ilişkilerde millî ekonominin yerini kavramaları,*
- 9. Çalışmanın toplumsal yaşamdaki önemine ve her mesleğin gerekli ve saygın olduğuna inanmaları,*
- 10. Farklı dönem ve mekânlara ait tarihsel kanıtları sorgulayarak insanlar, nesneler, olaylar ve olgular arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirlemeleri, değişim ve sürekliliği algılamaları,*
- 11. Bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgi ve iletişim teknolojilerini bilinçli kullanmaları,*
- 12. Bilimsel düşünmeyi temel alarak bilgiye ulaşma, bilgiyi kullanma ve üretmede bilimsel ahlaki gözetmeleri,*
- 13. Toplumsal ilişkileri düzenlemek ve karşılaştığı sorunları çözmek için temel iletişim becerileri ile sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini kullanabilmeleri,*

14. Katılımın önemine inanmaları, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için görüşler belirtmeleri,

15. İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye'si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenlemeleri,

16. Millî, manevi değerleri ile evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmeleri,

17. Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri,

18. Özgür birer birey olarak fiziksel, duygusal özelliklerinin; ilgi, istek ve yeteneklerinin farkına varması amaçlanmaktadır.”

1.1.6. Sosyal Bilgiler Dersi Öğrenme Alanları

Sosyal Bilgiler Öğretim Programının özel amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, 7 öğrenme alanı çerçevesinde ele alınmaktadır. Bunlar: “Birey ve Toplum”, “Kültür ve Miras”, “İnsanlar, Yerler ve Çevreler”, “Bilim, Teknoloji ve Toplum”, “Üretim, Dağıtım ve Tüketim”, “Etkin Vatandaşlık” ve “Küresel Bağlantılar”dır. Ders kitapları, bu öğrenme alanları çerçevesinde üniteler aracılığıyla öğrencilerle buluşturulmaktadır. “Öğrenme alanı, birbiri ile ilişkili bilgi, beceri ve değerlerin bir bütün olarak görülebildiği, öğrenmeyi organize eden disiplinler arası bir yapıdır” (MEB, 2018:12).

Doğanay’a (2008) göre, öğrenme alanları içeriğin temel boyutlarından birini oluşturmaktadır. Öğrenme alanları, sosyal bilgilerin çıktılarından yararlandığı sosyal bilimleri temsil etmektedir. Kazanımlar da bu alanlara göre düzenlenmekte ve üniteler yoluyla ders kitaplarında yer almaktadır.

Köksal’a (2019) göre, gerçekler çok boyutludur. Öğrenme alanları, gerçeğin farklı noktalarını aydınlatmayı amaçlayan fenere benzemektedir. Öğrenme alanları, ünitelerle kaynaşık biçimde 4. sınıftan 7. sınıfa kadar tüm kademelerde varlık göstermekte ve genişleyerek ilerleyen bir perspektif ile sunulmaktadır. Sosyal bilimlerde olayların tek bir boyutu yoktur ve ders farklı bilimlerin gözüyle öğrenciye adeta o alana ait bilim insanı bakış açısını kazandırmaya çalışır. Öğrencinin tarih

konularının ağırlıkta olduğu öğrenme alanında bir tarihçi, sosyolojiden yararlanılan bir konuda sosyolog bakış açısını edinebilmesi istenir. Öğrenme alanları öğrencilere bütüncül bir bakış açısı vermeyi amaçlar ve dersin bu durumun gözetilerek işlenmesini uygun görür.

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın (MEB, 2018) yapısında bulunan öğrenme alanları ile ilgili açıklamalar aşağıdaki gibidir:

Birey ve toplum öğrenme alanı, bireyin içinde yaşadığı toplum hakkında bilgi edinmesini ve kendini bu topluma bağlayan değerleri, kültürü tanımasını *ben* ve *biz* olma sürecini ele alır. Öğrenme alanı ortaya konurken psikoloji, sosyoloji gibi bilim dallarından faydalanılarak disiplinler arası bir yaklaşım ortaya konulmuştur.

Kültür ve miras öğrenme alanı ise bireylerin kendi toplumlarına ilişkin somut ve soyut kültürel miras öğeleriyle kültür tarihlerini öğrenmelerini amaçlamaktadır. Kendi kültürünün tarihsel gelişim düşüncesini bilen birey bu sayede milli bilinç oluşturacak, evrensel değerlere daha kolay ulaşacak, dünyaya bakarak ülkesini ve kültürünü diğer ülkelerden ayıran benzersiz milli özelliklerin farkına varacaktır. Temelde tarih bilimi ekseninde oluşturulan bu öğrenme alanı coğrafya, antropoloji gibi diğer bilim dallarından da beslenmektedir.

İnsanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanı, insan yaşamını biçimleyen en önemli öğelerden olan coğrafi özelliklerin birey tarafından tanınmasını amaçlar. Bu sayede birey yakından uzağa ilkesiyle önce kendi toplumunun yaşadığı alana, ardından dünyaya ilişkin mekânsal bilgi, beceri ve değerleri kazanacak, harita okuma becerisinin yanında hem teknolojiyi kullanacak hem de doğal afetlerin dünyanın neresinde olursa olsun insan yaşamını derinden etkilediğini ayırt edecektir.

Bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanı, sanal ortamda bulunan bilgilerin güvenilirliğini sorgulama becerisi kazandırmanın yanında insanların teknolojik iletişim kanallarını nasıl kullandığına ilişkin görüşler edindirmeyi amaçlamaktadır. Akademik becerileri de geliştirmeyi amaçlayan bu öğrenme alanı bireylerin insanlığa ilişkin vicdani sorumlulukları doğrultusunda evrensel sorunlara buluş yoluyla etik çözümler önermesini beklemektedir.

Üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanının temel amacı, ekonomi okur yazarlığına sahip; ekonomiye ilişkin temel kavramları bilen ve yaşamını bu temeller üzerine inşa etme becerisi gösteren bireyler yetiştirmektir. Bu öğrenme alanıyla yetişmiş bireylerin ülkemizin ekonomik değerini ve zenginliklerini bilen, sınırsız istekler karşısında sınırlı kaynakların nasıl kullanılması gerektiğini kavramış, girişimci ruha sahip olması beklenir. Bu beklentileri karşılamak için öğrenme alanında mesleklerin tanıtıldığı, üretim tüketim ve dağıtım süreçlerinin somut olarak örneklendiği bir içerik planlaması yapılmıştır.

Etkin vatandaşlık öğrenme alanında bireyler yaşamımızın içinde, toplumu etkileyen kurumların nasıl meydana geldiklerini, nasıl denetlendiklerini ve varlıklarını nasıl sürdürüp, toplum yaşamındaki rollerinin neler olduğunu öğrenirler. Bu hususta toplumsal düzenin sağlanması için haklarını bilen, yönetime etkin katılan, demokrasinin ilkelerini içselleştirmiş öğrenciler yetişmesi beklenir.

Küresel bağlantılar öğrenme alanına göre günümüzde bilgidan teknolojiye kadar her türlü öge, küreselleşmiştir. Bu nedenle devletler hem iş birliği hem de rekabet içerisinde dirler. Gelecekte öğrenciler ulusal ve uluslararası kuruluşların işlev ve önemini bilen, dünyadan haberdar bireyler olmalıdırlar. Küresel bağlantılar öğrenme alanı da bu evrensel değerlere sahip, dünyanın karşılaştığı sorunlara küresel çözümler bulan Türk vatandaşları yetiştirmeyi hedeflemektedir.

Bu öğrenme alanlarına ayrılan süreler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Sosyal bilgiler dersi öğretim programı öğrenme alanları ve süreleri

SINIFLAR	4. SINIF			5. SINIF			6. SINIF			7. SINIF		
ÖĞRENME ALANI	Kazanım	Süre Oranı (%)	Ders Saati	Kazanım	Süre Oranı (%)	Ders Saati	Kazanım	Süre Oranı (%)	Ders Saati	Kazanım	Süre Oranı (%)	Ders Saati
BİREY VE TOPLUM	5	11,1	12	4	13	14	5	11,1	12	4	11,1	12
KÜLTÜR VE MİRAS	4	13	14	5	16,6	18	5	20,4	22	5	27,8	30
İNSANLAR, YERLER VE ÇEVRELER	6	18,5	20	5	16,6	18	4	13	14	4	13,9	15
BİLİM, TEKNOLOJİ VE TOPLUM	5	14,8	16	5	13	14	4	11,1	12	4	11,1	12
ÜRETİM, DAĞITIM VE TÜKETİM	5	16,6	18	6	16,6	18	6	16,6	18	6	13,9	15
ETKİN VATANDAŞLIK	4	13	14	4	11,1	12	6	14,8	16	4	11,1	12
KÜRESEL BAĞLANTILAR	4	13	14	4	13	14	4	13	14	4	11,1	12
TOPLAM	33	100	108	33	100	108	34	100	108	31	100	108

(MEB, 2018:12).

1.1.7 Sosyal Bilgiler Dersinde Kavram Öğretimi

Sosyal bilgiler dersinde değer, beceri, eleştirel düşünme ve kavram öğretimi çok önemlidir. Sosyal bilgiler dersi öğretiminde kullanılan kavramlar, dersin konularının ana omurgasını oluşturmaktadır. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda (MEB, 2018:10) “Kavram öğretimi önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle kavram öğretiminde sınıflamalar ve farklı kavram öğretimi yaklaşımları dikkate alınmalıdır. Anlam karmaşası, kavram karmaşası ve kavram yanlışlarının giderilmesine yardımcı olunmalıdır.” ifadesi dikkat edilecek hususlar bölümünde yer almaktadır. Yine MEB’e (2018:8) göre, “Toplumsal ilişkileri düzenlemek ve karşılaştığı sorunları çözmek için temel iletişim becerileri ile sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini kullanabilmeleri” sosyal bilgiler dersi öğretim programının özel amaçları arasında yer almaktadır. Buna göre anlamlı ve kalıcı öğrenmenin sağlanabilmesi için kavramlar ve kavram öğretimi, sosyal bilgiler dersinde üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Kavramın pek çok tanımı yapılmıştır. Bunlardan bazıları aşağıda listelenmiştir:

“Nesnelerin veya olayların ortak özelliklerini kapsayan ve bir ortak ad altında toplayan genel tasarım, mefhum, konsept, nosyon” (TDK, 2020).

“İnsan zihninde anlamlı hale gelen farklı obje ve olguların değişebilen ortak özelliklerini temsil eden bir bilgi yapısı” (Ülgen, 2004).

Kavramlar, “Bir şeyin, bir nesnenin zihindeki ve zihne ait tasarımı; soyut düşünme faaliyetinde kullanılan ve belli bir somutluk ya da soyutluk derecesi sergileyen bir düşünce, bir fikir ya da ide” şeklinde tanımlanabilir (Cevizci, 2017: 1121).

“Genel anlamda kavram: insan zihninde anlaşılan, farklı obje ve olguların ortak özelliklerini temsil eden bir bilgi yapısı olmakta, bir sözcükle ifade edilmekte ve insanların düşünceleri sonucu gelişmektedir” (Çeliköz,1998). Buradan hareketle kavramların olguları karşılayan sözcükler olduğunu anlamaktayız.

Ülgen’e (2004: 108-116) göre kavramların bazı özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler şu şekilde sıralanmaktadır:

1. *Kavramların algılanan özellikleri bireyden bireye değişebilir.*
2. *Kavramların orijinali (prototype) vardır.*
3. *Kavramların bazı özellikleri, bazen birden fazla kavramın üyesi olabilirler*
4. *Kavramlar objelerin ve olayların hem doğrudan hem de dolaylı olarak gözlenebilen özelliklerinden oluşurlar.*
5. *Kavramlar çok boyutludur.*
6. *Kavramlar kendi içinde özelliklerine uygun belli ölçülere göre gruplanabilirler.*
7. *Kavramlar dille ilgilidir.*
8. *Kavramların özellikleri de kendi içinde birer kavramdır.”*

MEB’e (2005) göre: “kavramlar belli bir konuda birçok bilgiyi düzenleyen ve birleştiren unsurlardır. Eğitim, çoğu zaman kavramların öğretilmesiyle ilgilidir. Coğrafya, sosyoloji, ekonomi, siyaset bilimi, tarih disiplinlerine ait temel kavramlar bilgisi olmadan kim olduğumuzu ve yaşadığımız dünyanın ne olduğunu anlamamız büyük oranda sınırlandırılmış olacaktır.” Buna göre kavramlar, öğrenmenin

sağlanabilmesi için bir ön koşuldur. Alana ait temel kavramların içi doldurulmadığı sürece yaşamı da anlamamızın mümkün olmayacağını, kavram öğretiminin hayati bir önem kazandığını söyleyebiliriz.

Dündar'a (2007) göre, kavram öğrenimi kişinin doğumuyla başlayıp yaşamı boyunca süren bir süreçtir. Resmi olmayan biçimde kavramları öğrenen bireylerin öğrenme süreçleri, okullarda planlı ve programlı hale dönüşmektedir. Okullarda öğretilmese de insanlar anadili sezgileri ve toplumsal yaşantıları aracılığıyla kavramları belleklerine kaydederler. Burada önemli olan okul dışı yaşantılarla edinilmiş bu kavramlarda ortaya çıkabilecek karmaşaları planlı ve programlı bir biçimde gidermek için öğretim programlarına eklemek ve hem bireysel hem de toplumsal olarak sağlıklı bir iletişim kurabilmek amacıyla okulda duyarlı bir biçimde bireylere aktarılmasını sağlamaktır. Kavram öğretiminin sağlıklı bir iletişim kurmanın yanında yaşam becerilerini etkileyen pek çok faydası daha vardır. Bu faydalar Doğanay'a (2002) göre aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

“- akademik başarı üzerinde olumlu etki sağlar

- öğrenmeyi ve hatırlamayı basitleştirir.

- iletişimi kolaylaştırır.

-öğretimi kişiselleştirir.

-gerçek ve yanlış algılamayı ayırt etmeye yardımcı olur.

-karmaşık anlamaya yardımcı olur.

-problem çözme ve akıl yürütme becerisini geliştirir” (Memişoğlu, 2016:7).

Ülgen (2004: 98) “kavram öğrenmenin her şey olmadığını, ama kavram öğrenmenin özellikle ilk ve orta öğretimde, yaşam boyu kullanılan, yeni öğrenmelere temel oluşturan bir olgu olduğunu ifade etmiştir.” Bu bakımdan kavramların formel ortamlarda sistemli olarak öğrenilmesi gerekmektedir. Kavram öğretimi, öğretim ilke ve yöntemlerinden bağımsız olarak düşünülemez. Bu doğrultuda söz konusu ilkeleri esas alan modeller geliştirilmiştir. Klausmeir, Piaget, Gagne ve Guilford gibi alan uzmanlarına göre kavram öğrenmeye dair yedi önemli süreç belirlenmiştir. Bunlar şu şekilde özetlenmiştir:

- “1. Kavramın özelliklerini kavrama,
2. Özellikleri etiketlerle bağlantılandırma,
3. Verilen bir örneğin, kavrama dair olup olmadığını kavrama,
4. Kavramın örneğini etiketi ile ilişkilendirme,
5. Kavramın birbirinden farklı örneklerinin ortak yanlarını kavrama,
6. Ortak özellikleri ilişkilendiren kuralı kavrama,
7. Kavram ile o kavramın bağıntılı olduğu diğer kavramlar arasındaki ilişkiyi kavrama” (Akyürek, 2004: 95).

“Bireyin bilgi yapısının temel elementleri olan kavramlar, soyut ve somut kavramlar olarak incelenebilir” (Janiuk, 1993). Gagne, somut kavramların insanın doğumuyla birlikte kendiliğinden öğrenildiğini; fakat soyut kavramların bir plan çerçevesinde öğretilmesi gerektiğini belirtmiştir. Soyut kavramların yapısı daha karmaşık olduğundan özellikle soyut dönemde olmayan çocuklara soyut kavramların öğretilmesinde zorluklar yaşanmaktadır (Ünal ve Er, 2017). Burada öğrencilerin somut kavramları anlarken zorluk yaşamadıkları, küçük yaşlarda olağan bir şekilde öğrendikleri görülmektedir fakat soyut kavramlar için aynı şey geçerli değildir. Fakat Gelman’a (1999) göre, “Küçük çocuklar, soyut kavramların çoğu hakkında ayrıntılı ve somut bilgileri olmamasına karşın, soyut kavramların olduğunu ve bunların birbirlerini nasıl etkilediklerini bilirler” (Sucuoğlu, Büyüköztürk ve Ünsal, 2008:206). Yine Piaget, 2-7 yaş aralığında bulunan çocukların kavramların varlığından haberdar olduklarını, algıladıklarını fakat bunları açıklayıp ifade edemediklerini belirtmiştir (Çaycı, 2007). Bu durumun giderilmesinde de öğretime önemli görevler düşmektedir. Buna göre öğretim tasarlanırken öğrencinin yaş aralığı ve hangi dönemde olduğuna dikkat edilmelidir.

Kavram öğretiminde kullanılan yaygın yöntem geleneksel yöntemdir. Bu yöntem sunuş yolu ile kavram öğretimi olarak adlandırılmaktadır. Buna göre öncelikle kavramın tanımı yapılarak özellikleri sıralanır. Ardından kavrama ait olan ve olmayan nitelikler verilir. Bu yöntemin kalıcı öğrenmeye etkisi yetersiz görülmektedir (Çaycı, 2007). Öğrencilerin pasif alıcı olarak görüldüğü bu yöntemde bilgilerin ezberlenildiği ve öğrenenin öğrenme sürecinde aktif rol almadığı için kalıcı öğrenmenin yeterince

sağlanamadığı görüşü hakimdir. Auselbel'e göre bu yaklaşımın temelinde öğretmen vardır ve bilgilerin sistemli bir şekilde verilmesinden sorumludur. Öğretim işinin başında öğretmenin bulunmasının öğrencinin pasif olması anlamına gelmediğini belirtmektedir (Senemoğlu, 2020). Bu yöntem görsel öğelerle, örnek olaylarla zenginleştirilerek düz anlatım tekniğinden çıkarılarak aktifleştirilebilir ve böylece anlamlı ve kalıcı öğrenme sağlanabilir (Bilen, 1993:26).

Sosyal bilgiler dersi, içerisinde pek çok kavram barındırdığından dolayı öğretmenler, kavram öğretimine gerekli önemi vermeli ve bu alanda uygulanan tekniklere hâkim olmalıdır. Yoksa sosyal bilgiler dersi bilgilerin ezberlendiği bir ders algısından öteye geçemeyecektir (Kurtoğlu, 2009). Sosyal bilgiler dersi disiplinler arası bir yaklaşıma sahip olduğu için diğer bilimsel alanların çıktılarından yararlanır. Din ve inanç kavramı da dersin içeriğinde yer alan konulardandır. Genel olarak bu kavram kültür başlığının altında ele alınarak konu içeriklerine yedirilmiştir.

Kültür, genel anlamda maddi kültür ve manevi kültür olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İnsanoğlunun ürettiği her şey maddi kültüre girerken; inanç, gelenek, değer, tarih ve dil gibi unsurlar da kültürün manevi boyutunu oluşturmaktadır. Din ve inanç kavramı da kültürün bir parçası olarak ele alınır. Mimariden, türkülere, mezar taşlarına kadar dinin izleri hayatın her alanında görülmektedir. Din, adeta toplumda bir kimlik görevi üstlenmiştir (Kaymakcan ve Meydan, 2011).

Maddi kültür ile manevi kültür arasındaki dengeyi sağlamak gerekmektedir. Bu dengenin bozulması sonucunda toplumda sorunlar meydana gelmektedir (Gümüştekin, 2007). Bir toplumun yükselmesi de çöküşü de kültürel yapıdan etkilenmektedir. Kültür aktarımı vazifesini yerine getirmek isteyen sosyal bilgiler öğretmenlerinin din ile ilişkili konuları ve bunlara ait kavramları göz ardı etmesi mümkün değildir. Çünkü din, kültürün bir parçasıdır. Sosyal bilgiler dersinde de din ve inanç alanına dair pek çok kavram bulunmaktadır. Ancak bu kavramların öğretiminde yer yer zorluklar yaşanmaktadır. Çünkü bu alana ait kavramların çoğu soyuttur (Şahin, 2016). Bu nedenle soyut olan kavramların öğretiminde kalıcılığı sağlamak, kavram yanılığını engellemek, öğrenmeyi anlamlı kılmak ve öğrenilenleri günlük hayata aktarmak için sosyal bilgiler dersinden faydalanılır. Sosyal bilgiler hayat ile dersi birbirine bağlayan bir köprü gibidir (Turan ve Meydan, 2019). Sosyal

bilgiler dersi öğrencilerin edindiği bu kavram bilgilerini anlamlı kılarak olumlu yönde davranışa dönüşmesini sağlayacak derstir.

Kültür ile din birbirine içkin kavramlardır. Din, kültürden bağımsız bir alan olarak görüldüğü ve böyle öğretildiği zaman istismara açık hale gelmektedir. Kültürden bağımsız yapılan din eğitimi diğer kültürleri ötekileştirmektedir. Oysaki inanç kişinin kendisinin bileceği bir iştir. Geçmişe bakıldığında bünyesinde farklı dinlerden milletlere ev sahipliği yapmış hoşgörü politikasını kendisine ilke edinmiş bir kültürün mirasçıları olarak tarafsız bir ders içeriği oluşturularak disiplinler arası yaklaşım sergilenmeli ve bunun için sosyal bilgiler dersinden faydalanılmalıdır (Turan ve Meydan, 2019).

Sosyal bilgiler dersi dini, kültürün bir parçası olarak ele alarak objektif sunabilen bir alandır. Okullarda verilen doğru din eğitiminin bireyin özgürleşmesi ve kişilik gelişimine de katkısı vardır. Dindeki doğru ile yanlış birbirinden ayırmak, dini kavramları doğru öğrenmekle olanaklıdır (Akyürek, 2004). Çünkü kavramlar, düşünce ve inancı etkileyerek şekillendirir, bireyin bütüncül bir kimlik oluşturmaya yardımcı olur. Dini kavramların öğretimi bu nedenle hassasiyet gerektirir ve kavram öğretiminin üzerinde önemle durulması gerekmektedir. Dini inançların öğretiminde çocukların eleştirel düşünmesini engelleyecek tavırlardan uzak durularak üst düzey düşünme becerileri geliştirilmelidir (Akyürek, 2004: 175-179).

Bazen çocuklar bazı kalıp yargılar geliştirirler ya da kavramların yanlış bilgisine sahip olurlar. Bu durum sadece okulda değil okul hayatından önce de gerçekleşmiş olabilir. Çünkü çocuklar kavramları sadece okullarda öğrenmezler. Çevrelerinden işittikleri dini kavramları belleklerine katarak ne anlama geldiğini bilmeden kullanırlar (Akyürek, 2004). Çocukların yaşları büyüdükçe de bu kavramlara yükledikleri anlam yükü artarak başkalaşır (Vianello, Tamminen ve Rathcliff, 2000).

Çocuk, doğumu ile başlayan süreçte ilk olarak ailesi ile karşılaşır. İçten ve dıştan gelen etkilerle inanma ihtiyacı sonucu pek çok kavram edinir. Gerek ailenin tutumu gerek de yanlış öğrenmeler kavram öğretim sürecini olumsuz etkileyebilir. Bu durum okullarda planlı olarak yeniden düzeltilir. Doğru biçimde planlanan ve uygulanan kavram öğretimi, kavram kargaşasını ortadan kaldırarak öğrencinin doğru

ile yanlış ayırt etmesini sağlayacaktır. Çünkü birbirinden farklı anlamlar yüklenen kavramlar bireyin iletişimde çatışma yaşamasına ve derdini anlatamamasına yol açmaktadır. Çatışmanın önlenmesi için etkin stratejik yöntemler belirlenmelidir. Böylece kavram öğretiminin hedefleri arasında yer alan problem çözme, öğrenilenleri günlük hayatta kullanabilme hedefleri de gerçekleşmiş olur (Akyürek, 2004: 182-187). Çocuğun ailede ve okulda kavramları doğru öğrenmesi onun iletişim becerilerini doğrudan etkilemektedir. Yani kavramı doğru öğrenen çocuk kendisini de doğru ifade edecektir.

Özetle, kavramlar bilginin temelini oluşturmaktadır. Özellikle inanç kavramların öğretilmesinde belirsizliklerin kaldırılması gerekmekte, etkili öğretimin sağlanması için kavramların içi doğru bir biçimde doldurulmalıdır. Kavram bilgisine sahip olan bireyler kendisini doğru ifade edecek, toplumsal iletişimde de çatışmalar böylelikle önlenmiş olacaktır. Bilgiyi doğru yapılandıran birey, bilme özgürlüğüyle kendini bütüncül olarak gerçekleştirebilecektir. Bütüncül kişilik oluşturabilmenin temelinde etkili kavram öğretimi yer almaktadır. Bu hususta sosyal bilgiler öğretmenlerine büyük sorumluluk düşmektedir.

Sosyal bilgiler dersi gerek dini gerek kültürel farklı disiplinlere ait pek çok kavramı bünyesinde bulundurmaktadır. Sözelimi, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na göre yenilenen ders kitaplarında *ortadoks*, *şaman*, *şeyh*, *enterdi* gibi pek çok inanç kavramı yer almaktadır. İnanç kavramlarının öğretilmesinde disiplinler arası yaklaşım duyarlı bir biçimde ele alınmalıdır.

Öğretmen ve öğrenci arasında ders sırasında bir iletişim faaliyeti gerçekleşmektedir. Hem öğretmenin hem de öğrencilerin verdikleri mesajlardaki sembollerin ne anlama geldiğini bilmeleri gerekir. Verilen kavramların doğru alınması için öğretmenin bu süreci sürekli kontrol etmesi gerekir (Bilgin, 2001). Gander ve Gardiner'e (2004) göre soyut düşünme becerisi, 12 yaşından itibaren başlamaktadır ve 13 – 14 yaş itibarıyla oturmuştur. Söz gelimi Selçuk'a (1991: 35) göre, çocuklara kavramların öğretilmesinde bazı ilkelere göre hareket edilmelidir. Bu ilkeler basitten zora, somuttan soyuta biçiminde olmalıdır. Bir çocuk 11 yaşından başlayarak soyut kavramlarla düşünebilirken dini soyut kavramları 13 yaşından başlayarak doğru düşünebilir. Bu durumda öğretim dilinin basit ve sade tutularak çocuğun seviyesine

indirgenmesi gerektiği ifade edilir (Çetinel, 2019). Yapılan çalışmalar da kavram öğretiminde çevresel durumlar ve gelişim dönemlerine göre farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır (Taştekin, 2002). Burada bu farklılıklara dönük doğru yöntem ve teknik seçimi önem kazanır.

1.2. Amaç

Bu araştırmanın amacı ders kitabı hazırlamada bakanlığa inançla ilgili kavramlar kapsamında bir projeksiyon sunmak, sosyal bilgiler öğretmenlerine inanç kavramlarının öğretiminde hem vizyon hem de misyonları açısından ışık tutmaktır.

1.3. Problem Cümlesi

Araştırmanın problemi “Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında (5, 6 ve 7. sınıf) geçen inanç kavramları nelerdir ve nasıl dağılım göstermektedir?” olarak belirlenmiştir.

1.4. Alt Problemler

Araştırmanın problem cümlesi doğrultusunda aşağıdaki alt problemler belirlenmiştir:

1. 2019 – 2020 eğitim öğretim yılında ortaokul düzeyinde kullanılan sosyal bilgiler ders kitaplarında geçen inanç kavramlarına ilişkin kategori ve kodlar hangileridir?
2. 2019 – 2020 eğitim öğretim yılında ortaokul düzeyinde kullanılan sosyal bilgiler ders kitaplarında geçen inanç kavramlarına ilişkin öğrenme alanı ve kategorilerin sınıf düzeylerine göre dağılımı nasıldır?
3. 2019 – 2020 eğitim öğretim yılında ortaokul düzeyinde kullanılan sosyal bilgiler ders kitaplarında geçen inanç kavramlarının öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı nasıldır?

3.1. 2019 – 2020 eğitim öğretim yılında ortaokul düzeyinde kullanılan sosyal bilgiler ders kitaplarında geçen inanç kavramlarının birey ve toplum öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı nasıldır?

3.2. 2019 – 2020 eğitim öğretim yılında ortaokul düzeyinde kullanılan sosyal bilgiler ders kitaplarında geçen inanç kavramlarının kültür ve miras öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı nasıldır?

3.3. 2019 – 2020 eğitim öğretim yılında ortaokul düzeyinde kullanılan sosyal bilgiler ders kitaplarında geçen inanç kavramlarının insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı nasıldır?

3.4. 2019 – 2020 eğitim öğretim yılında ortaokul düzeyinde kullanılan sosyal bilgiler ders kitaplarında geçen İnanç kavramlarının bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı nasıldır?

3.5. 2019 – 2020 eğitim öğretim yılında ortaokul düzeyinde kullanılan sosyal bilgiler ders kitaplarında geçen İnanç kavramlarının üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı nasıldır?

3.6. 2019 – 2020 eğitim öğretim yılında ortaokul düzeyinde kullanılan sosyal bilgiler ders kitaplarında geçen İnanç kavramlarının etkin vatandaşlık öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı nasıldır?

3.7. 2019 – 2020 eğitim öğretim yılında ortaokul düzeyinde kullanılan sosyal bilgiler ders kitaplarında geçen İnanç kavramlarının küresel bağlantılar öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı nasıldır?

1.5. Araştırmanın Önemi

İnançlar insanlık tarihini biçimlendiren en önemli kavramlardandır. İnançları sistemli hale getiren dinler ise yüzyıllardır insanların yaşamını derinden etkilemektedir. Din ve inanç kavramları insanlar tarafından yüzyıllardır eğitim, kültür ve sosyoloji alanlarında kullanıldığı için çoğu zaman birbirlerinin yerine geçmekte ya da biri diğerini kapsayıcı biçimde ele alınmakta bu nedenle kavram kargaşaları ortaya

çıkılmaktadır. Durkheim (1897) dini, “bütün bölümleri birbirine bağlı inanç ve törenlerden oluşmuş, kutsal şeylere ilişkin ve mensuplarını aynı toplumda birleştiren bir bütün olarak tanımlamaktadır” (Gündüz ve Gündüz, 2007). Yine Durkheim’a (1897) göre, din ve inanç toplumun kültürel mirasını sonraki nesillere aktarmasını sağlayan en önemli araçlardan biridir. Yüzyıllardır insanların kendini güvende hissetmesini sağlayarak onlara huzurlu bir yaşam sunmaktadır (Keçe ve Merey, 2011). Hayatın her alanında varlığını hissettiren bu kavramın ders kitaplarında da nasıl ele alındığı önem arz etmektedir.

Bu araştırmada inanç ile ilişkili kavramların sosyal bilgiler ders kitaplarında yer verilme durumları üzerinde durulmuştur. Araştırmanın bu özelliği onu diğer çalışmalardan ayırmaktadır. İnanç kavramlarının eğitim süreçlerinde yer alması bireylerin bilinç ve farkındalık düzeyini artıracak, edindikleri doğru bilgilerle öğretmenlerin rehberliğinde neden sonuç ilişkileri kurabileceklerdir. Araştırma, öğretmenlere kavramlara dönük bir bakış açısı sunması niteliğiyle de önemlidir.

Araştırma, ders kitaplarında yer verilen kavramları, yer verildiği sınıf ve öğrenme alanlarına göre gruplamakta ve bu bakımdan araştırmacılara yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Araştırmada kullanılan kavramlar ve bu kavramların kategorize edilme biçimi araştırmacılara hangi kavramların en sık hangi sözcükle ya da eylemle birlikte kullanıldığına ilişkin yeni araştırmalar yapma konusunda özendirileceği düşünülmektedir.

1.6. Sınırlıklar

Bu araştırma,

- 2018 – 2019 eğitim öğretim yılında, ortaokul düzeyinde okutulan sosyal bilgiler ders kitapları (5, 6 ve 7. sınıflar) ve 127 inanç kavramıyla sınırlıdır.

1.7. Tanımlar

Öğretim Programı: “Öğrenene, okulda ve okul dışında planlanmış etkinlikler yoluyla sağlanan öğrenme yaşantıları düzeneğidir” (Demirel, 2005:6).

Öğrenme Alanı: MEB’e (2005) göre “Birbiriyle ilişkili beceri, kavram ve değerlerin bir bütün olarak görülebildiği öğrenmeyi organize eden yapıdır” (Turan, 2019:169).

Sosyal Bilgiler: Öztürk ve diğerlerine (2004) göre, Sosyal bilimlerin ürettiği bilgileri öğrenci seviyesine indirgeyerek, öğrencilerin toplumsal alana adaptasyonunu ve hayatta karşılaşılabilecekleri sorunları çözmede yardımcı olacak bilgi ve becerileri kazandırmayı hedefleyen bir eğitim programıdır.

Kavram: “Bir şeyin, bir nesnenin zihindeki ve zihne ait tasarımı; soyut düşünme faaliyetinde kullanılan ve belli bir somutluk ya da soyutluk derecesi sergileyen bir düşünce, bir fikir ya da ide” (Cevizci, 2017: 1121).

İnanç: Fowler’a (1992) göre, “Bir kişinin nihai çevreyi açık veya zımni olarak uyumlu bir biçimde düşünmesi bağlamında inancın hem açıkça dine özgü ifadelerini ve davranışlarını hem de kişinin, nihai bir çevrede dinsel niteliği olmayan bir uyum bulma ve kendini o uyuma yönlendirme biçimleridir” (Ok, 2005:1).

BÖLÜM II

2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Makaleler

Bastık ve Parlak, (2018) “Tartışmalı Konular Arasında Yer Alan *Din* Konusunun 4, 5, 6 ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında İncelenmesi” adlı çalışmasında, ihtilaflı konular içerisinde yer alan *din* kavramının sosyal bilgiler ders kitaplarında ne sıklıkla yer aldığını içerik analizi yöntemiyle incelemiştir. İncelemeler sonucunda din kavramının farklı ünite ve sınıf seviyelerinde 87 kere geçtiğini tespit etmiştir. Din konularına doğrudan ya da dolaylı olarak vurgu yapıldığını, Sözelimi din konularının halifelik konuları ile ele alındığını belirtmiştir. Tartışmalı konuların derste işlenişinde öğretmenlere önemli görevler düşmekte olduğunu ifade ederek demokratik sınıf ortamı oluşturularak baskıdan uzak bir atmosfer yaratılması gerektiğini ayrıca ihtilaflı konular üzerine tartışma yapmaktan kaçınılmasını önermiştir.

Memişoğlu ve Tarhan, (2016) “Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Kavram Öğretimine İlişkin Görüşleri” adlı çalışmasında öğretmenlerinin kavram öğretimine ilişkin görüşlerini nitel araştırma yöntemiyle açıklamaya çalışmıştır. Bu hususta ortaokulda görev yapmakta olan 13 sosyal bilgiler öğretmeninden yarı yapılandırılmış görüşme formu ile veriler toplanmıştır. Öğretmenleri seçkisiz olarak belirlemiştir. Bu çalışma doğrultusunda öğretmenlerin kavramlarla ilgili bilgisine, kavram öğretiminde bildikleri yöntem ve tekniklere, öğretiminde zorlandıkları kavramların hangileri olduğuna ve yaşamış oldukları sorunlara ilişkin yanıtlar bulmayı amaçlamıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara bakıldığında ise öğretmenlerin çoğunun geleneksel olarak tabir edilen sunuş yoluyla kavram öğretimini seçtiğini, yarısından fazla öğretmenin ise öğretimde ön bilgilerin kontrolüne dikkat ettiğini belirtmiştir. Ayrıca öğrencilerin öğrenirken en çok zorlandığı konuların soyut kavramlar içeren üniteler

olduğu belirtilmiştir. Öğrencilerin seviyesine uygun olmayan kavramların öğrenimin gerçekleşmesini engellediğini belirtmiştir. Tüm bu bulgular ışığında öğretmenlerin konu ile ilgili hizmet içi eğitimlerle bilgilendirilmesini, kavram haritalarının dışındaki materyalleri de tanıyabilecekleri ortamların sağlanmasını, ders kitaplarının öğrencilerin gelişimsel seviyelerine uygun olarak düzenlenmesini önermiştir.

Berkant ve Atmaca, (2013) “Altıncı ve Yedinci Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının İnsan Hakları ve Demokrasi Kavramları Açısından İncelenmesi” adlı çalışmasında 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarını, İnsan Hakları Evrensel Beyannameinde yer alan demokrasi ve insan hakları kavramları çerçevesinde incelemiş, bu kavramların ders kitaplarında yer alma düzeylerini belirlemiştir. Çalışmasında demokrasi konularının ağırlıklı olduğunu düşündüğü öğrenme alanlarını seçmiştir. Çalışmasından elde ettiği bulgulara göre, her iki sınıf düzeyinde de en çok demokrasi kavramı ile karşılaşıldığını belirtmiş; fakat bunun yeterli olmadığını ifade etmiştir. Çünkü öğrencilerin bilişsel basamakta hatırlama düzeyine çıkabilmeleri için daha fazla kavramla karşılaşmaları gerektiğini belirtmiştir.

6. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında her yayınevinde en fazla karşılaşılan kavramın “hak” olduğunu belirtmiştir. “bireysel başvuru hakkı” kavramının en az sıklıkta kullanıldığını hatta bazı yayınevlerinde hiç yer almadığını belirtmiştir. 7. sınıflarda ise “bireysel başvuru hakkı” kavramına hiçbir yayınevinin yer vermediğini bulgulamıştır. Bu doğrultuda hem ders kitapları hem de yayınevleri bazında tutarsızlıkların görüldüğünü belirtmiştir. Demokrasi ile ilişkili kavramların genel olarak soyut olduğunu belirterek yapılandırmacı anlayış ile dersin işlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Genel olarak düz anlatımın kişiye kavramın bilgisini sağlayabileceğini fakat davranışa dönüştürmede yetersiz kalacağını belirtmiştir.

Evin ve Kafadar, (2004) “İlköğretim Sosyal Bilgiler Programının ve Ders Kitaplarının Ulusal ve Evrensel Değerler Yönünden İçerik Çözümlemesi” adlı çalışmasında sosyal bilgiler programları ve sosyal bilgiler ders kitaplarını ulusal ve evrensel değerlerin yer alma durumlarına göre incelemiştir. Elde ettiği bulgularda birinci kademedeki ulusal değerlerin ağırlıkta olduğunu bulgulamıştır. İkinci kademedeki

ise evrensel değerlerin oranının arttığını belirtmiştir. Kavramların verilişinde ulusaldan evrensele doğru bir gidişatın olduğunu vurgulamıştır. Sosyal bilgiler programında ise evrensel değerlerin her iki kademedede de daha büyük bir paya sahip olduğunu belirterek ders programı ile ders kitapları arasındaki tutarsızlığa dikkat çekmiştir. Programın etkili olabilmesi için bu tutarsızlığın giderilmesi gerektiğinden söz etmiştir.

2.2. Tezler

2.2.1. Yüksek Lisans Tezleri

Tufan, (2019) “2018 Tarihli Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve 4-7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Ekonomi Okuryazarlığı” adlı çalışmasında sosyal bilgiler öğretim programında ve 4-7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında ekonomi okuryazarlığına yer verilme düzeyini incelemiştir. Literatür taraması sonucunda toplam 218 temel analiz kavramı belirleyerek bu kavramların doğrudan ve dolaylı olmak üzere analizini yapmıştır. Elde ettiği bulgulara göre sosyal bilgiler öğretim programı ile sosyal bilgiler (4-7) ders kitaplarının *Üretim, dağıtım ve tüketim* öğrenme alanının doğrudan ekonomi okuryazarlığı ile ilişkili olduğunu tespit etmiştir. *Küresel bağlantılar* öğrenme alanının ise diğer alanlara göre ekonomi okuryazarlığı ile dolaylı ilişkisi olduğunu belirlemiştir. Araştırmanın dikkat çeken bulgularından biri ise ders kitaplarında *kredi kartı* kavramına hiç yer verilmemesi olmuştur. Araştırmacı, gündelik hayatımızda çokça yer alan kredi kartı kavramının ders kitaplarında yer almadığını tespit etmiş ve bu alanla ilgili çalışmaların yapılmasını önermiştir.

Kurtoğlu, (2009) “Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Sosyal Kavramlar Açısından İncelenmesi” adlı çalışmasında 1968, 1998 ve 2004 yıllarındaki sosyal bilgiler ders kitaplarını, sosyal kavramların yer alma sıklığı açısından karşılaştırmalı olarak ele almıştır. Çalışmasında içerik analizine yer vermiştir. Bu doğrultuda sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan *demokrasi, devlet, din, ekonomi ve entelektüellik* kavramlarını irdelemiştir. Elde ettiği veriler ışığında *düşünceyi açıklama ve yayma, dilekçe hakkı* gibi konuların ilk kez 2004 yılında sosyal bilgiler ders kitaplarına girdiğini belirtmiştir. Devlet ile ilişkili kavramlara en çok 1968 yılında yer verildiğini;

fakat savaş kelimesinin 2004 yılında daha az yer aldığını belirterek ülkeye ilişkin tehlike ve tehdit algısının azaldığı çıkarımında bulunmuştur. Din ile ilişkili kavramlara en çok 1968 programında yer verildiğini, en son programda ise din konularının çok kültürlülük ile din ve vicdan hürriyeti açısından ele alındığını belirtmiştir. 2004 yılındaki sosyal bilgiler kitaplarında *uluslararası* ve *evrensellik* gibi kavramlarla küreselleşmeye vurgu yapıldığını belirterek öğretimde milli unsurların geri planda kalmasına engel olunması gerektiğinin üzerinde durmuştur.

2.2.2. Doktora Tezleri

Bozdoğan, (2018) “Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Tarih Kavramlarına Yönelik Algılarının İncelenmesi” adlı çalışmasında 8. sınıf öğrencilerinin 5, 6 ve 7. sınıfta yer alan tarih ile ilgili kavramları nasıl algıladıklarını betimlemeyi amaçlamıştır. Çalışmasında nitel araştırma yöntemini kullanmıştır. Veri toplama tekniklerini çeşitlendirmiş ve birden fazla tekniği işe koşturmuştur (metafor oluşturma, doküman analizi ve görüşme formu). Elde ettiği verileri içerik analizi yöntemiyle çözümlemiştir. Cumhuriyet kavramının genel olarak doğru algılandığını, kavramın demokrasiyle aynı anlamda kullanıldığını belirten çalışmaların da olduğunu belirtmiştir. Bu durumun nedenlerinden birinin ilkokuldaki yanlış öğrenmeler olabileceğini ifade etmiştir. Öğrencilerin sınıf seviyesinin yükselmesiyle birlikte kavrama ilişkin doğru algılarının da genişlediğini belirtmiştir. 8. sınıfların gelenek kavramı ile ilgili kavram yanılgıları olmasına rağmen kavram bilgisinin olumlu düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Elde ettiği bulgular ışığında ele almış olduğu kavramların hepsinin büyük çoğunlukla doğru anlaşıldığı sonucuna varmıştır. Çalışma doğrultusunda öğretmenlerin kavram öğretimi ile ilgili bilgilendirilmesi ve konu ile ilgili hizmet içi eğitimlerin planlanması gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü öğrencilerin çoğunun kavramları duydukları fakat açıklayamadıkları görülmüştür. Bu noktada öğretmenlerin, öğrencilerin ön bilgilerini kontrol ederek ona göre öğretimi planlaması ve öğretimine uygun yöntem ve teknikleri işe koşması gerektiğini belirtmiştir. Özellikle öğrenmesi zor olan soyut ve önemli kavramları içeren kavramlar sözlüğünün hazırlanarak kitabın arkasına konulması gibi önerilerde bulunmuştur.

BÖLÜM III

3. YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın yöntemi, çalışma belgesi, veri toplama araçları ve verilerin analizine ilişkin açıklamalar yer almaktadır.

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada, ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında (5, 6 ve 7. sınıf) yer alan inanç kavramlarının öğrenme alanlarına göre dağılımını belirlemek amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. “Nitel araştırmalar, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmalardır” (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 41). Nitel araştırmalardan doküman analizi yöntemi ise Wach’a (2013:1) göre, “yazılı belgelerin içeriğinin titizlikle ve sistematik olarak analiz etmek için kullanılan nitel araştırma yöntemidir.”

Corbin ve Strauss’a (2008) göre, doküman analizinde, basılı ya da elektronik materyallerden anlam çıkarılmaya çalışılır. Bu analiz, araştırılan konuyla ilgili bakış açısı elde etmek ve deneysel bilgi oluşturmak için verilerin incelenip yorumlandığı değerlendirme sistemidir. Bu araştırmada, ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında inanç kavramlarına yer verilme durumları doküman analizi yöntemiyle incelenmiş ve veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Nitel verilerin sayısal analizleri için ise frekans hesaplaması yapılmıştır. Frekans hesaplamaları tablolaştırılarak ifade edilmiştir.

3.2. Çalışma Belgesi

Bu araştırmada incelenen dokümanlar, her sınıf düzeyinden birer kitap olmak üzere toplam üç ortaokul sosyal bilgiler ders kitabından oluşmaktadır. Buna göre, her sınıf düzeyinde her bir öğrenme alanı, ilgili kavramlar açısından inceleme konusu olarak seçilmiştir. Bunun nedeni, ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının bütünsel çerçevede ele alınmasının araştırmanın amacına daha uygun olacağı varsayımdır.

Bu doğrultuda çalışma belgesini oluşturan ortaokul sosyal bilgiler ders kitapları şunlardır:

5. sınıf: Şahin, E. (2018). Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı. Ankara: Anadol Yayıncılık.

6. sınıf: Yıldırım, C., Kaplan, F., Kuru, H., Yılmaz, M. (2019). Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı. Ankara: MEB Yayıncılık.

7. sınıf: Azer, H. (2019). Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı. Ankara: Ekoyay Yayıncılık.

Adı geçen sosyal bilgiler ders kitaplarına EBA (Eğitim Bilişim Ağı) uygulaması üzerinden dijital olarak ulaşılmıştır.

3.3. Veri Toplama Aracı

Doküman analizi yöntemiyle yürütülen araştırmada veri toplama aracı olarak, ortaokul sosyal bilgiler ders kitapları (5, 6 ve 7. sınıf) kullanılmıştır. Labuschagne'e (2003) göre, doküman analizi yöntemiyle yapılan araştırmalarda, çeşitli dokümanlar kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları; kitaplar, broşürler, gazeteler, kılavuzlar vb. olabilir. Tüm bu dokümanlar, araştırmacılar için veriler sağlamaktadır (Kıral, 2020). Bu amaçla, ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında geçen inanç ile ilişkili kavramları saptamak için bir liste oluşturulmuştur. Listede yer alacak kavramların belirlenmesi için ders kitapları taranarak temel analiz birimleri oluşturulmuştur.

3.4. Veri Çözümleme Teknikleri

Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan hazırlık soruları, konu metinleri, etkinlikler, görseller, genel ağ haberleri ve ölçme değerlendirme bölümleri doküman analizi yöntemiyle inanç kavramları açısından incelenmiştir. İnançla ilişkili olduğu düşünülen temel analiz birimleri olan kodlar elde edilmiştir. Kodlar da birbirleriyle ilişkili olmaları durumuna göre kategorilere ayrılmıştır. Kategoriler elde edildikten sonra kavramların belirtilen kategorilere uygun olup olmadığını belirlemek için uzman görüşüne başvurulmuş ve hangi kavramın hangi kategoride yer alacağı belirlenmiştir. Bu işlemler sonucunda toplam 6 kategori oluşturulmuştur. Oluşturulan kategoriler şu şekildedir:

- İnanç türleri ve ilişkili kavramlar
- İnanç merkezlerine ilişkin kavramlar
- İnanç önderlerine ilişkin kavramlar
- Dini semboller ve ritüellere ilişkin kavramlar
- Dini kurum ve kuruluşlara ilişkin kavramlar
- İnançla ilgili sosyal kavramlar

Kategorilere ayrılan kavramların sosyal bilgiler ders kitapları (5, 6 ve 7. sınıf) ve ders kitaplarındaki öğrenme alanları bazında ne sıklıkla tekrar edildiği listelenmiştir. Oluşturulan listenin farklı zaman dilimlerinde yapılan sayımlarda da tutarlı sonuçlar vermesi araştırmanın güvenilirliğini artırmaktadır (Aziz, 1990). Bu doğrultuda ilgili araştırma, iki ay aralıkla iki kez tekrarlanmıştır. Süreç sonunda sosyal bilgiler ders kitapları sınıf düzeylerine ve öğrenme alanlarına göre içerik analizi yoluyla analiz edilmiştir. Elde edilen kodların frekans hesaplamaları yapılarak bulgular elde edilmiştir.

BÖLÜM IV

4. BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın Birinci Alt Problemine İlişkin Bulgular

“2019 – 2020 eğitim öğretim yılında ortaokul düzeyinde kullanılan sosyal bilgiler ders kitaplarında geçen inanç kavramlarına ilişkin kategori ve kodlar hangileridir?” alt problemine ilişkin bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: İnanç kavramlarına ilişkin kategori ve kodlar

Kategoriler	Kodlar
İnanç Türleri ve İlişkili Kavramlar	Ahret, Allah/Rabb/Hakk, Anglikanizm, Budizm, Büyücülük, Cehennem, Cennet, Din, Falcılık, Gök Tanrı/Tek Tanrı, İnanç, İslamiyet/İslam, Kalvenizm, Kibele, Mani Dini, Melek, Mezhep, Müslümanlık, Ortodoks, Protestanlık, Putperestlik, Şintoizm, Tanrı, Tanrıça, Taoizm, Yahudilik, Yaratıcı, Yaratılan
İnanç Merkezlerine İlişkin Kavramlar	Cami, Kâbe, Katedral, Katolik Kilisesi, Kilise, Kudüs, Kutsal Yerler, Manastır, Medine, Mekke, Mescit, Tapınak, Türbe, Vatikan
İnanç Önderlerine İlişkin Kavramlar	Din Adamı/Görevlisi, Ensar, Gayrimüslim, Halife, Hristiyan, Hz. İsa, Hz. Muhammed, Hz. Ömer/Hz. Osman/Hz. Ebubekir/Hz. Ali/Hz. Zeyd/Hz. Hatice, Muhacir, Münecim, Müslüman, Müşrik, Papa/Papaz, Peygamber, Rahip, Sufi, Şeyh, Şeyhülislam, Ümmet
Dini Semboller ve Ritüellere İlişkin Kavramlar	Ayet, Ayin, Çan, Dua, Mukaddes Emanetler/Kutsal Emanetler, Ezan, Farz, Günah, Haç, Haram, Helal, İbadet, İncil, Kible, Kur'an-ı Kerim, Kurban, Namaz, Put, Sure, Sünnet, Takva, Zekât
Dini Kurum ve Kuruluşlara İlişkin Kavramlar	Diyanet/Diyanet Vakfı, Engizisyon, Halifelik, İslam Bilim Teknoloji Tarihi Müzesi/Türk İslam Eserleri Müzesi, İslam İş Birliği Teşkilatı, İslam Zirvesi, Kur'an Kursu, Medrese, Zaviye
İnançla İlgili Sosyal Kavramlar	Aforoz, Cihat, Bayramlar, Endüljans, Gaza, Hac, Haçlı/Haçlı Seferleri, Hadis-i Şerif, Hicret, Hutbe, İftar, Kut, Kutsal/Mukaddes, Reform, Sadaka, Skolastik, Şeri Hukuk, Teokrasi, Yuğ

İnanç türleri ve ilişkili kavramlar kategorisinde mezhepler, semavi dinler, çok tanrılı dinler ve varlık kavramına ilişkin kodlar bir başlık altında ele alınmıştır. İnanç merkezlerine ilişkin kavramlar kategorisinde ibadet merkezleri ve inananlar için kutsal atfedilen yerler aynı kategori içerisine ele alınmıştır. İnanç önderleri kategorisinde ise kutsal sayılan şahsiyetler ile dini şahsiyetler bir arada ele alınmış, inancı niteleyen şahıslar da (örneğin gayrimüslim) kategoriye dahil edilmiştir. Dini semboller ve ritüeller kategorisinde, dinleri niteleyen, onları diğerlerinden ayıran semboller ile dinlerin emir ve yasaklarını ifade eden kavramlar ele alınmıştır. Dini kurum ve kuruluşlar kategorisinde ise din ile ilişkili doğrudan ya da dolaylı çalışmalar yapan ulusal ve uluslararası kuruluşlar yer almaktadır. İnançla ilgili sosyal kavramlar kategorisinde insan yaşamını düzenleyen ve etkileyen düşünceler, inanışlar ve siyasi kararlar aynı kategori altında ele alınmıştır. Kategorilerin hangi inanç kavramlarını içerdiği Tablo 2’de görülmektedir.

İnanç kavramlarının Tablo 2’deki biçimde kategorilere ayrılması, diğer alt problemlerin incelenmesine temel teşkil etmektedir.

Araştırmanın İkinci Alt Problemi

“2019 – 2020 eğitim öğretim yılında ortaokul düzeyinde kullanılan sosyal bilgiler ders kitaplarında geçen inanç kavramlarına ilişkin öğrenme alanı ve kategorilerin sınıf düzeylerine göre dağılımı nasıldır?” alt problemine ilişkin bulgular Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3: Öğrenme alanlarının ve kategorilerin sınıf düzeylerine göre dağılımı

Öğrenme Alanları	Kategori	5 f	6 f	7 f	Toplam f
BİREY VE TOPLUM	İnanç Türleri ve İlişkili Kavramlar	-	43	1	44
	İnanç Merkezlerine İlişkin Kavramlar	-	5	-	5
	İnanç Önderlerine İlişkin Kavramlar	-	2	-	2
	Dini Semboller ve Ritüellere İlişkin Kavramlar	-	5	1	6
	Dini Kurum ve Kuruluşlara İlişkin Kavramlar	-	1	-	1
	İnançla İlgili Sosyal Kavramlar	-	14	1	15
KÜLTÜR VE MİRAS	İnanç Türleri ve İlişkili Kavramlar	13	184	85	282
	İnanç Merkezlerine İlişkin Kavramlar	15	89	39	143
	İnanç Önderlerine İlişkin Kavramlar	2	160	71	233
	Dini Semboller ve Ritüellere İlişkin Kavramlar	2	27	4	33
	Dini Kurum ve Kuruluşlara İlişkin Kavramlar	1	22	9	32
	İnançla İlgili Sosyal Kavramlar	7	57	63	127
İNSANLAR, YERLER VE ÇEVRELER	İnanç Türleri ve İlişkili Kavramlar	-	-	11	11
	İnanç Merkezlerine İlişkin Kavramlar	-	1	15	16
	İnanç Önderlerine İlişkin Kavramlar	-	-	10	10
	Dini Semboller ve Ritüellere İlişkin Kavramlar	-	4	4	8
	Dini Kurum ve Kuruluşlara İlişkin Kavramlar	-	-	-	-
	İnançla İlgili Sosyal Kavramlar	-	-	4	4
BİLİM, TEKNOLOJİ VE TOPLUM	İnanç Türleri ve İlişkili Kavramlar	-	1	33	34
	İnanç Merkezlerine İlişkin Kavramlar	-	1	11	12
	İnanç Önderlerine İlişkin Kavramlar	-	-	23	23
	Dini Semboller ve Ritüellere İlişkin Kavramlar	-	1	1	2
	Dini Kurum ve Kuruluşlara İlişkin Kavramlar	-	-	7	7
	İnançla İlgili Sosyal Kavramlar	-	2	5	7
ÜRETİM, DAĞITIM VE TÜKETİM	İnanç Türleri ve İlişkili Kavramlar	-	-	6	6
	İnanç Merkezlerine İlişkin Kavramlar	2	-	1	3
	İnanç Önderlerine İlişkin Kavramlar	-	-	1	1
	Dini Semboller ve Ritüellere İlişkin Kavramlar	1	-	4	5
	Dini Kurum ve Kuruluşlara İlişkin Kavramlar	-	-	-	-
	İnançla İlgili Sosyal Kavramlar	-	-	4	4
ETKİN VATANDAŞLIK	İnanç Türleri ve İlişkili Kavramlar	13	12	17	42
	İnanç Merkezlerine İlişkin Kavramlar	-	3	3	6
	İnanç Önderlerine İlişkin Kavramlar	-	2	3	5
	Dini Semboller ve Ritüellere İlişkin Kavramlar	3	-	1	4
	Dini Kurum ve Kuruluşlara İlişkin Kavramlar	-	-	3	3
	İnançla İlgili Sosyal Kavramlar	-	8	3	11
KÜRESEL BAĞLANTILAR	İnanç Türleri ve İlişkili Kavramlar	4	5	3	12
	İnanç Merkezlerine İlişkin Kavramlar	1	7	1	9
	İnanç Önderlerine İlişkin Kavramlar	-	2	1	3
	Dini Semboller ve Ritüellere İlişkin Kavramlar	-	4	-	4
	Dini Kurum ve Kuruluşlara İlişkin Kavramlar	-	14	3	17
	İnançla İlgili Sosyal Kavramlar	-	1	-	1
TOPLAM		64	677	452	1193

Birey ve toplum öğrenme alanındaki inançla ilgili kavram kategorilerinin tümüne bakıldığında inanç kavramlarının 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 70 kere, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ise 3 kere yer aldığı Tablo 3'te görülmektedir. 5.

sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ise hiç yer almaması araştırmanın dikkat çeken bulgularındandır. Kategori bazında en çok kavram inanç türleri kategorisinde ($f=44$) yer alırken en az kavram ise dini kurum ve kuruluşlar kategorisinde ($f=1$) yer almaktadır. İnanç kavramlarının en çok 6. sınıf düzeyinde yer alması konunun bağlamı ile ilişkilendirilebilir. Çünkü birey ve toplum öğrenme alanında yer alan *bizi, biz yapan değerler* konusunda din, kültürün bir parçası olarak ele alınmış; gelenek ve göreneklerimizde ise İslamiyet'ten örnekler verilmiştir.

Kültür ve miras öğrenme alanındaki inanç kategorilerinin tümüne bakıldığında inanç kavramlarının 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 40 kere, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 539 kere, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ise 271 kere yer aldığı Tablo 3'te görülmektedir. Kategori bazında ise en çok kavram inanç türleri kategorisinde ($f=282$) yer alırken en az kavram ise dini kurum ve kuruluşlar kategorisinde ($f=32$) yer almaktadır. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan kavramlar, sosyal kavramlar kategorisi dışındaki tüm kategorilerde diğer sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan inanç kavramlarının yaklaşık olarak iki katından fazladır. Bu durum, 6. sınıf kültür ve miras öğrenme alanında yer alan *İslamiyet'in doğuşu ve Türklerin İslamiyet'le tanışmaları* konularından ileri gelmektedir. Öğrenciler, 6. sınıfta bu kadar yoğun inanç kavramıyla karşılaşacaklarından dolayı 5. sınıfta da temel düzeyde bu kavramlarla tanışmaları gerekmektedir. Dengeli bir dağılım öğrencinin hazırbulunuşluğu açısından da önem arz etmektedir.

İnsanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanındaki inanç kategorilerinin tümüne bakıldığında inanç kavramlarının 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 5 kere, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ise 44 kere yer aldığı Tablo 3'te görülmektedir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ise hiç inanç kavramının yer almaması araştırmanın dikkat çeken bulgularındandır. Kategori bazında ise en çok inanç kavramı inanç merkezleri kategorisinde ($f=16$) yer alırken en az inanç kavramı ise sosyal kavramlar kategorisinde ($f=4$) yer almaktadır. Dini kurum ve kuruluşlara ilişkin kategoride ise hiçbir inanç kavramı yer almamaktadır. Bu da araştırmanın dikkat çeken bulgularından biridir.

Bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanındaki inanç kategorilerinin tümüne bakıldığında inanç kavramlarının 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 5 kere, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 78 kere yer aldığı Tablo 3'te görülmektedir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ise hiç inanç kavramının yer almaması araştırmanın dikkat çeken bulgularındandır. Kategori bazında en çok inanç kavramı inanç türleri kategorisinde ($f=34$) yer alırken en az inanç kavramı ise dini semboller ve ritüeller kategorisinde ($f=2$) yer almaktadır. Sınıf düzeyine bakıldığında en çok inanç kavramı 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer almaktadır. Bunun nedeni 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan *Türk-İslam medeniyetinde bilginler* ve *Avrupa'daki bilimsel gelişmeler* konularıdır. Alt kademedan üst kademeye doğru kavram sayılarının ve sıklığının artması öğrencilerin gelişimsel seviyelerine uygundur.

Üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanındaki inanç kategorilerinin tümüne bakıldığında inanç kavramlarının 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 3 kere, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ise 18 kere yer aldığı Tablo 3'te görülmektedir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ise hiç yer almaması araştırmanın dikkat çeken bulgularındandır. Kategori bazında ise en çok inanç kavramı, inanç türleri ve sosyal kavramlar kategorilerinde ($f=6$) yer alırken en az inanç kavramı ise inanç önderleri kategorisinde ($f=1$) yer almaktadır. Dini kurum ve kuruluşlara ilişkin kategoride hiçbir inanç kavramı yer almamaktadır. Bu da araştırmanın dikkat çeken bulgularından biridir. Üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında toplam 19 kavram tekrarlanmıştır. Bu durum diğer öğrenme alanlarıyla karşılaştırıldığında en düşük tekrarlanma düzeyi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun nedeni öğrenme alanının içeriğidir. Çünkü bu alan ekonomi bilimi ile ilgili konuların tipik temasıdır. İnanç kavramları bu alanda çok kullanılmamaktadır.

Etkin vatandaşlık öğrenme alanındaki inanç kategorilerinin tümüne bakıldığında, inanç kavramlarının 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 16 kere, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ise 25 kere, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ise 30 kere yer aldığı Tablo 3'te görülmektedir. Kategori bazında ise en çok inanç kavramı inanç türleri kategorisinde ($f=42$) yer alırken en az inanç kavramı ise dini kurum ve kuruluşlar kategorisinde ($f=3$) yer almaktadır. Bu öğrenme alanında, inanç

kavramlarının sosyal bilgiler ders kitaplarındaki tekrarlanma sayılarına bakıldığında daha dengeli bir dağılım görülmektedir. Beşinci sınıftan yedinci sınıfa doğru inanç kavramlarının dengeli bir biçimde artması öğrencilerin bilişsel seviyelerine uygundur ve öğrenmelerine olumlu katkı sağlamaktadır. Etkin vatandaşlık öğrenme alanında var olan *demokrasi tarihi* konusunun hem 6 hem de 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alması inanç kategorisinin baskın olmasına neden olmuştur. Bu konunun sınıflar arasında, paralel ve genişleyen bir şekilde işlenmesi eğitim programının sarmal yapısına da uygundur. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ise inanç kavramları temel haklar çerçevesinde ele alınmış ve anayasadan örneklerle ders kitabında sunulmuştur.

Küresel bağlantılar öğrenme alanındaki inanç kategorilerinin tümüne bakıldığında inanç kavramlarının 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 5 kere, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ise 33 kere, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ise 9 kere yer aldığı Tablo 3'te görülmektedir. Kategori bazında ise en çok inanç kavramı dini kurum ve kuruluşlar kategorisinde ($f=17$) yer alırken en az inanç kavramı ise sosyal kavramlar kategorisinde ($f=1$) yer almaktadır. Sermayenin, ilişkilerin küreselleştiği günümüzde inanç da aynı eğilim içerisinde. Bu nedenle inançla ilişkili çalışmalar yapan uluslararası kuruluşların varlığı dini kurum ve kuruluşlar kategorisinin ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Tablo 3'e göre, inançlarla ilgili en fazla kavram, toplam 677 kavramla 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer almaktadır. En az kavram ise 64 kavramla 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer almaktadır. Bu durum inanç kavramları sayısının öğrencilerin bilişsel seviyeleriyle doğru orantılı olarak artmadığını göstermektedir.

Sosyal bilgiler 5, 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında inançla ilişkili kavramların yer aldığı 39 görselin 29'unun İslamiyet, 6'sının Hristiyanlık, 4'ünün de diğer inanç kavramları ile ilişkili olduğu saptanmıştır.

Araştırmanın Üçüncü Alt Problemi

3. “2019 – 2020 eğitim öğretim yılında ortaokul düzeyinde kullanılan sosyal bilgiler ders kitaplarında geçen inanç kavramlarının öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı nasıldır?” alt problemlerine ilişkin bulgular Tablo 4, Tablo 5, Tablo 6, Tablo 7, Tablo 8, Tablo 9 ve Tablo 10’da sunulmuştur.

3.1. “2019 – 2020 eğitim öğretim yılında ortaokul düzeyinde kullanılan sosyal bilgiler ders kitaplarında geçen inanç kavramlarının *birey ve toplum* öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı nasıldır?” problemine dönük yanıtlar Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4: İnanç kavramlarının birey ve toplum öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı

Kategoriler	Kodlar	<i>f</i>
İnanç Türleri ve İlişkili Kavramlar	Allah/Rabb/Hakk	5
	Din	20
	İnanç	8
	İslamiyet/İslam	6
	Mezhep	3
	Yaratan	1
	Yaratılan	1
İnanç Merkezlerine İlişkin Kavramlar	Cami	4
	Kilise	1
İnanç Önderlerine İlişkin Kavramlar	Peygamber	2
Dini Semboller ve Ritüellere İlişkin Kavramlar	Dua	1
	Kurban	1
	Zekât	4
Dini Kurum ve Kuruluşlara İlişkin Kavramlar	Medrese	1
İnançla İlgili Sosyal Kavramlar	Bayramlar	3
	Hadis-i Şerif	1
	Sadaka	3
TOPLAM		65

Tablo 4'e göre, birey ve toplum öğrenme alanında inanç türleri ve ilişkili kavramlar kategorisinde 7 kavram 44 kere, inanç merkezlerine ilişkin kavramlar kategorisinde 2 kavram 5 kere, inanç önderlerine ilişkin kavramlar kategorisinde 1 kavram 2 kere, dini semboller ve ritüellere ilişkin kavramlar kategorisinde 3 kavram 6 kere, dini kurum ve kuruluşlara ilişkin kavramlar kategorisinde 1 kavram 1 kere, inançla ilgili sosyal kavramlar kategorisinde 3 kavram 7 kere geçmektedir. Birey ve toplum öğrenme alanında toplam 65 inanç kavramı yer almaktadır.

Tablo 4'e göre birey ve toplum öğrenme alanında en sık tekrar eden kavram kategorisi inanç türleri ve ilişkili kavramlardır. En sık tekrar eden kavram ise 20 kereyle din kavramıdır.

İnanç türleri ve ilişkili kavramlardan biri olan *Allah* kavramı, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Örnek 1'deki ifadeyle yer almaktadır.

Örnek 1: Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı

“Kültürümüzün önemli bir unsuru olan atasözleri ve deyimlerimizin de dinimizin pek çok emrini yansıttıkları görülür. ‘Doğrumun yardımcısı Allah’tır’ Günlük hayatımızda da Allah adını anarak pek çok deyim kullanırız. Mesela, ‘Allah’a emanet ol.’, ‘Allah akıl versin.’, ‘Allah bağışlasın.’ gibi cümleleri sık sık duyuyoruz” (Yıldırım ve diğerleri, 2019:19).

İnanç türleri ve ilişkili kavramlardan biri olan *din* ve *İslamiyet* kavramları, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Örnek 2'deki ifadeyle yer almaktadır.

Örnek 2: Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı

“Örf ve âdetlerimizde, konuşma biçimimizde, giyimimizde, aile içi ilişkilerimizden tutun da toplumsal ilişkilerimize varıncaya kadar her türlü gelenek ve yaşama biçimimizde İslam dininin etkisi vardır” (Yıldırım ve diğerleri, 2019:18).

İnançla ilgili sosyal kavramlardan biri olan *dini bayramlar* kavramı, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Örnek 3'teki ifadeyle yer almaktadır.

Örnek 3: Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı

“Dinî ve millî bayramlarda, doğum günlerinde ya da ölümlerde insanlara hâl hatır sorulur, aile büyüklerine yapılan ziyaretlerde onlarla muhabbet edilirdi.”(Azer, 2019:23).

Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki birey ve toplum öğrenme alanında yer alan inanç ile ilişkili görseller şu şekildedir:

Görsel 1: Kilise

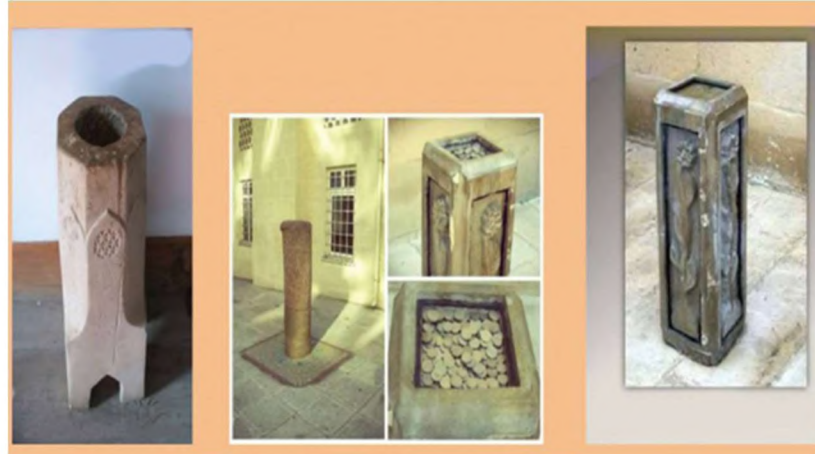
(Yıldırım ve diğerleri, 2019:31).

Görsel 2: Selimiye Cami

“Avrupa’dan yurdumuza giriş yapanları Edirne şehrindeki Mimar Sinan’ın yaptığı, millî kültürümüzün ve kimliğimizin önemli simgelerinden biri olan tarihî Selimiye Camisi karşılar” (Yıldırım ve diğerleri, 2019:18).

Görsel 3: Sadaka Taşı

(Yıldırım ve diğerleri, 2019:35).

İnsanların kişisel yaşamlarını ve toplumların bir arada yaşama biçimlerini düzenleyen en önemli kavramlardan biri inançlardır. Birey ve toplum öğrenme alanında da inanç türleri ile ilişkili kavramlara sıklıkla yer verilmesi bunu destekler niteliktedir.

Birey ve toplum öğrenme alanında geçen inanç kavramlarına baktığımızda bu kavramların büyük çoğunluğunun İslamiyet ile ilgili olduğunu görülmektedir. Bu durumun nedeni de öğrencilere kendi yaşadıkları toplumun tarihsel ve kültürel değerlerinin kazandırılmak istenmesiyle açıklanabilir. Söz gelimi inanç merkezlerinde daha çok cami kavramıyla karşılaşan öğrenciler yalnızca bir kere kilise kavramıyla karşılaşmışlardır. Kilise kavramı, sosyal bilgiler ders kitabında yer alan görselin açıklamasında yer almaktadır. Farklı inançlara ev sahipliği yapan Hatay’da yer alan bir kilise, görsel olarak ders kitabında kullanılmıştır. Barış içerisinde bir arada yaşamının mümkün olduğunu belirtmek açısından inanç merkezi kavramına örnek oluşturmaktadır. Buna karşın havra kavramına hiç yer verilmemiştir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan “Sosyal, kültürel ve tarihi bağların, toplumsal

birlikteliğin oluşmasındaki yerini analiz eder.” Kazanımından hareketle ülkemizin ev sahipliği yaptığı kültür çeşitliliğini temsil etmesi açısından havra ve buna benzer kavramlara da yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

3.2. 2019 – 2020 eğitim öğretim yılında ortaokul düzeyinde kullanılan sosyal bilgiler ders kitaplarında geçen inanç kavramlarının *kültür ve miras* öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı nasıldır?

Tablo 5: İnanç kavramlarının kültür ve miras öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı

Kategoriler	Kodlar	f
İnanç Türleri ve İlişkili Kavramlar	Ahiret	3
	Allah/Rabb/Hakk	19
	Anglikanizm	1
	Büyüctülük	1
	Cehennem	1
	Cennet	2
	Din	68
	Falcılık	1
	Gök Tanrı/Tek Tanrı	6
	İnanç	24
	İslamiyet/İslam	111
	Kalvenizm	1
	Kibebe	1
	Mani Dini	5
	Melek	2
	Mezhep	3
	Müslümanlık	4
	Ortodoks	5
	Protestanlık	1
	Putperestlik	3
İnanç Merkezlerine İlişkin Kavramlar	Tanrı	17
	Tanrıça	1
	Yahudilik	2
	Yaratan	1
	Cami	38
	Kâbe	5
	Katedral	1
	Katolik Kilisesi	10
	Kilise	8
	Kudüs	10
	Kutsal Yerler	1
	Medine	28
	Mekke	24
	Mescit	11
	Tapmak	3
	Türbe	4
	Din Adamı/Görevlisi	8
	Ensar	5
	Gayrimüslim	9
	Halife	13
	Hristiyan	19
	Hız. İsa	1

	Hz. Muhammed	34
İnanç	Hz. Ömer/Hz. Osman/Hz. Ebubekir/Hz. Ali/ Hz. Zeyd /Hz. Hatice	29
Önderlerine	Muhacir	5
İlişkin	Müneccim	3
Kavramlar	Müslüman	66
	Müşrik	6
	Papa/Papaz	12
	Peygamber	3
	Rahip	5
	Sufi	2
	Şeyh	3
	Şeyhülislam	2
	Ümmet	1
	Ayet	1
	Mukaddes Emanetler/Kutsal Emanetler	2
	Günah	3
	Haç	1
	Haram	1
Dini Semboller ve	İbadet	4
Ritüellere	İncil	1
İlişkin	Kible	1
Kavramlar	Kur'an-ı Kerim	8
	Kurban	1
	Namaz	1
	Put	5
	Sure	1
	Sünnet	1
	Takva	1
	Vahiy	3
Dini Kurum ve	Diyanet/Diyanet Vakfı,	1
Kuruluşlara	Halifelik	3
İlişkin	İslam Bilim Teknoloji Tarihi Müzesi/Türk-İslam Eserleri Müzesi	1
Kavramlar	Medrese	25
	Zaviye	2
	Aforoz	1
	Cihat	13
	Bayramlar	15
	Endüljans	2
	Gaza	15
	Hac	1
İnançla İlgili Sosyal	Haçlı/Haçlı Seferleri	34
Kavramlar	Hicret	13
	Hutbe/Veda Hutbesi	7
	Kut	4
	Kutsal/Mukaddes	3
	Laik	2
	Mukaddes/Kutsal	3
	Reform	12
	Sadaka	1
	Yuğ	1
TOPLAM		684

Tablo 5'e göre, kültür ve miras öğrenme alanında inanç türleri ve ilişkili kavramlar kategorisinde 24 kavram 283 kere, inanç merkezlerine ilişkin kavramlar kategorisinde 12 kavram 143 kere, inanç önderlerine ilişkin kavramlar kategorisinde 19 kavram 226 kere, dini semboller ve ritüellere ilişkin kavramlar kategorisinde 16 kavram 35 kere, dini kurum ve kuruluşlara ilişkin kavramlar kategorisinde 5 kavram

33 kere, inançla ilgili sosyal kavramlar kategorisinde 15 kavram 127 kere geçmektedir. Kültür ve miras öğrenme alanında toplam 684 inanç kavramı yer almaktadır.

Tablo 5'e göre, kültür ve miras öğrenme alanında en sık tekrar eden kavram kategorisi inanç türleri ve ilişkili kavramlardır. En sık tekrar eden kavram ise 111 kereyle İslamiyet/İslam kavramıdır.

İnanç türleri ve ilişkili kavramlardan biri olan *İslamiyet* kavramı, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Örnek 4'teki ifadeyle yer almaktadır.

Örnek 4: Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı

“Balkanlar’da İslamiyet’in yayılmasında da istimâlet politikasının büyük rolü vardır” (Azer, 2019: 52).

İnanç önderlerine ilişkin kavramlardan biri olan *Hız. Muhammed* kavramı, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Örnek 5'teki ifadeyle yer almaktadır.

Örnek 5: Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı

“Hız. Muhammed’in (s.a.v), sadece kendi görüşüyle amel etmediği, gerektiğinde ashâbıyla istişare ettiği, uygulamalarından anlaşılmaktadır” (Yıldırım ve diğerleri, 2019:69).

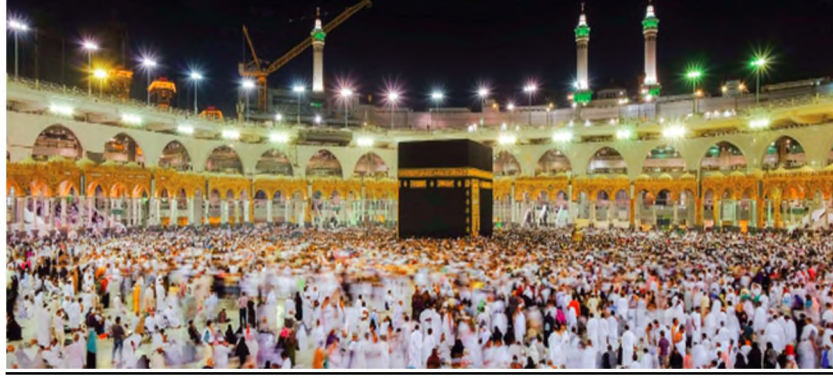
İnançla ilgili sosyal kavramlardan olan *cihat* ve *gaza* kavramları, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Örnek 6'daki ifadeyle yer almaktadır.

Örnek 6: Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı

“Osmanlı Devleti’nin gaza ve cihat yaptığını duyan gazilerin Osmanlı Devleti’ne katılması askerî gücü arttırmış, fetihleri kolaylaştırmıştır” (Azer,2019:49).

Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki kültür ve miras öğrenme alanında yer alan inanç ile ilişkili görseller şu şekildedir:

Görsel 4: Kabe

(Yıldırım ve diğerleri, 2019:65).

Ders kitabında yer alan Kâbe ve Mekke kavramları kullanılan görselle desteklenmiştir.

“Medine, Arabistan’ın çeşitli bölgelerinden Kâbe’deki putları ziyaret edenlerin yolu üzerinde bulunuyordu” (Yıldırım ve diğerleri, 2019:67).

Görsel 5: Yağıbasan Medresesi

“Yağıbasan Medresesi-Niksar-Tokat: Danişment Beyliği’nden Nizamettin Yağıbasan tarafından yaptırılmıştır” (Yıldırım ve diğerleri, 2019:85).

Görsel 6: Mani Dini

“VIII. yüzyıl Uygur Mani Dinine Ait Bir Minyatür- Berlin Müzesi, Almanya” (Yıldırım ve diğerleri, 2019:77). İslamiyet’ten önce Türklerdeki inancın sanata etkisi bir görselle desteklenmiştir.

Görsel 7: Floransa Katedrali

“Floransa Katedrali, İtalya” (Azer, 2019: 65).

Avrupa’da Rönesans hareketiyle birlikte mimari alanındaki ilerlemeler, katedral görseli ile konuya uygun olarak desteklenmiştir.

Görsel 8: Akdamar Kilisesi

“Van’ın Gevaş ilçesi sınırları içindeki Akdamar adasında yer alan Akdamar Kilisesi, tarihi bir eserdir” (Şahin, 2018: 44).

Görsel 9: Kur’an-ı Kerim

“Topkapı Sarayı’nda Bulunan Hz. Osman Dönemi’ne Ait Kur’an-ı Kerim-İstanbul” (Yıldırım ve diğerleri, 2019:69).

“Kur’an-ı Kerim, istişarenin önemini açık bir şekilde vurgulamış aynı zamanda Hz. Muhammed’e (s.a.v) istişare etmeyi emretmiştir” (Yıldırım ve diğerleri, 2019:69).

Görsel 10: Hz. Muhammed'in Kılıcı

“Hz. Muhammed'in (s.a.v) savaşlar sırasında kullandığı kılıcı tarihi bir nesnedir. Günümüzde İstanbul'da Topkapı Sarayı'nda Kutsal Emanetler bölümünde sergilenmektedir” (Şahin 2018: 42).

Görsel 11: Haçlı Askeri

“Haçlı Askeri Temsili Resim” (Yıldırım ve diğerleri, 2019:90).

Kültür ve miras öğrenme alanı, sosyal bilgiler ders kitaplarının tamamına bakıldığında en varsıl kavram kullanımına başvuru alanıdır. Bu durum öğrenme alanının doğasından kaynaklanmaktadır. Bu đrenme alanında yer alan inanç kavramları incelendiğinde, inanç türleri ve ilişkili kavramlar kategorisinde, diğer öğrenme alanlarına göre çok daha fazla farklı kavramın yer aldığı görülmektedir. Diğer đrenme alanlarında İslamiyet kavramı sık kullanılırken bu öğrenme alanında diğer inanç türleri de kendilerine yer bulmuştur. Söz gelimi Mani Dini, Kalvenizm, Protestanlık, Ortodoks, Yahudilik bunlardan bazılarıdır. Sosyal kavramlar içerisinde yer alan laik kavramının da bu öğrenme alanında, iki kez tekrar edildiği görülmüştür. Çocuklar, 8. sınıfta T.C. İnkılap Tarihi ve Atatrklk dersinde laik kavramıyla daha çok karşılaşacaklarından yeni edinecekleri bilgilere n bilgi oluşturması açısından laik kavramına daha fazla yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

3.3. 2019 – 2020 eğitim öğretim yılında ortaokul düzeyinde kullanılan sosyal bilgiler ders kitaplarında geçen inanç kavramlarının *insanlar, yerler ve çevreler* öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı nasıldır?

Tablo 6: İnanç kavramlarının insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı

Kategoriler	Kodlar	f
İnanç Türleri ve İlişkili Kavramlar	Allah/Rabb/Hakk	1
	Budizm	1
	Cennet	1
	Din	2
	İnanç	1
	İslamiyet/İslam	3
	Şintoizm	1
	Yahudilik	1
İnanç Merkezlerine İlişkin Kavramlar	Cami	1
	Kâbe	2
	Kudüs	5
	Kutsal Yerler	1
	Mekke	6
	Mescit	1
İnanç Önderlerine İlişkin Kavramlar	Hristiyan	1
	Müslüman	9
Dini Semboller ve Ritüellere İlişkin Kavramlar	Ayet	2
	Çan	1
	Ezan	1
	Kur'an-ı Kerim	2
	Namaz	1
	Sure	1
Dini Kurum ve Kuruluşlara İlişkin Kavramlar		-
İnançla İlgili Sosyal Kavramlar	Kutsal/Mukaddes	4
TOPLAM		49

Tablo 6'ya göre, insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında inanç türleri ve ilişkili kavramlar kategorisinde 8 kavram 11 kere, inanç merkezlerine ilişkin kavramlar kategorisinde 6 kavram 16 kere, inanç önderlerine ilişkin kavramlar kategorisinde 2 kavram 10 kere, dini semboller ve ritüellere ilişkin kavramlar

kategorisinde 6 kavram 8 kere, inançla ilgili sosyal kavramlar kategorisinde, 1 kavram 4 kere geçmektedir. Dini kavram ve kuruluşlara ilişkin hiçbir inanç kavramı yer almamaktadır. İnsanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında toplam 49 inanç kavramı vardır.

Tablo 6'ya göre insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında en sık tekrar eden kavram kategorisi inanç merkezlerine ilişkin kavramlardır. En sık tekrar eden kavram ise inanç önderlerine ilişkin kavram kategorisi içinde yer alan Müslüman kavramıdır. Müslüman kavramı insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında toplam 9 kere geçmektedir.

İnanç önderlerine ilişkin kavramlardan biri olan *Müslüman* kavramı, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Örnek 7'deki ifadeyle yer almaktadır.

Örnek 7: Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı

“Türklerle Bizanslılar arasında, 1000’li yıllarda yapılan çeşitli savaşlara sahne olan Bayburt, Müslüman Türklerin yerleşmeye başladıkları bir yer olmuştur” (Azer, 2019:104).

Dini semboller ve ritüellere ilişkin kavramlardan biri olan *ezan* ve *çan* kavramları, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Örnek 8'deki ifadeyle yer almaktadır.

Örnek 8: Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı

*“Sirkeci’den tren gider,
Bir yaldızlı Kur’an gider.
Burada ezan var, orada çan,
Her sabah çınlar tepemizde,
Uyaan, uyaan, uyan!” (Azer, 2019:116).*

İnanç türleri ve ilişkili kavramlardan biri olan *İslamiyet* kavramı, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Örnek 9'daki ifadeyle yer almaktadır.

Örnek 9: Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı

“Mekke, İslamiyet’in doğuşu ve yayılışı ile birlikte dünyada önemli bir yerleşim alanı hâline geldi” (Azer, 2019: 100).

Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında yer alan inanç ile ilişkili görseller şu şekildedir:

Görsel 12: Mekke

“Mekke şehrinin genel görünümü” (Azer, 2019: 100).

Görsel 13: Kudüs

“Birinci Dünya Savaşı’na kadar Kudüs’ün yönetimi Osmanlı Devleti’ndeydi” (Azer, 2019: 102). Kudüs kavramı, kitap etkinliklerinde soru olarak da yer almaktadır.

İnsanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanının konuları temelde coğrafya odaklıdır. Bu alanda yerleşimi etkileyen öğelerden 11 alt başlık arasında kutsal yerler üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla en çok tekrar edilen kavram kategorisinin inanç merkezlerine ilişkin kavramlar olması olağandır. Ancak söz edilen inanç merkezlerinin tamamına yakını (Cami, Kâbe, Kudüs, Mekke, Mescit) İslamiyet inancına ilişkindir. Hâkim kültüre daha fazla yer verilmesi doğaldır ancak 21. yüzyılda eğitimden beklenen çok kültürlü birey yetiştirme amacına uygun olarak başka kültürlerin inanç merkezlerine de yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

3.4. 2019 – 2020 eğitim öğretim yılında ortaokul düzeyinde kullanılan sosyal bilgiler ders kitaplarında geçen inanç kavramlarının *bilim, teknoloji ve toplum* öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı nasıldır?

Tablo 7: İnanç kavramlarının bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı

Kategoriler	Kodlar	<i>f</i>
İnanç Türleri ve İlişkili Kavramlar	Din	6
	İnanç	1
	İslamiyet/İslam	27
İnanç Merkezlerine İlişkin Kavramlar	Cami	1
	Katolik Kilisesi	8
	Kilise	2
	Tapınak	1
İnanç Önderlerine İlişkin Kavramlar	Halife	3
	Hristiyan	1
	Hz. Muhammed	2
	Müslüman	16
	Peygamber	1
Dini Semboller ve Ritiellere İlişkin Kavramlar	Farz	1
	İbadet	1
Dini Kurum ve Kuruluşlara İlişkin Kavramlar	Engizisyon	2
	İslam Bilim Teknoloji Tarihi Müzesi	1
	Medrese	4
	Haçlı/Haçlı Seferleri	2
İnançla İlgili Sosyal Kavramlar	Reform	1
	Skolastik	2
TOPLAM		83

Tablo 7'ye göre, bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanında inanç türleri ve ilişkili kavramlar kategorisinde 3 kavram 34 kere, inanç merkezlerine ilişkin kavramlar kategorisinde 4 kavram 12 kere, inanç önderlerine ilişkin kavramlar kategorisinde 5 kavram 23 kere, dini semboller ve ritüellere ilişkin kavramlar kategorisinde 2 kavram 2 kere, dini kurum ve kuruluşlara ilişkin kavramlar kategorisinde 3 kavram 7 kere, inançla ilgili sosyal kavramlar kategorisinde 3 kavram 5 kere geçmektedir. Bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanında toplam 83 inanç kavramı yer almaktadır.

Tablo 7'ye göre bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanında en sık tekrar eden kavram kategorisi, inanç türleri ve ilişkili kavramlardır. En sık tekrar eden kavram ise 27 kereyle İslamiyet/İslam kavramıdır.

İnanç önderlerine ilişkin kavramlardan biri olan *Müslüman* ve *Hz. Muhammed* kavramları, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Örnek 10'daki ifadeyle yer almaktadır.

Örnek 10: Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı

“Hz. Muhammed’in gösterdiği yolda ilerleyen Müslümanlar, Orta Asya’dan Atlas Okyanusu’na kadar geniş bir alanda büyük bir medeniyet kurdular. Türklerin İslamiyet’i kabul etmesiyle bu medeniyet daha da güçlendi ve yayıldı” (Azer, 2019:134).

İnançla ilgili sosyal kavramlardan biri olan *skolastik* kavramı, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Örnek 11'deki ifadeyle yer almaktadır.

Örnek 11: Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı

“Katolik Kilisesinin görüşlerine dayanan skolastik düşünce, farklı düşüncelerin ifade edilmesini engellediğinden bilimsel çalışmaları da engellemiştir. Skolastik düşünceye göre Kilisenin görüşleri sorgulanamazdı” (Azer,2019:144).

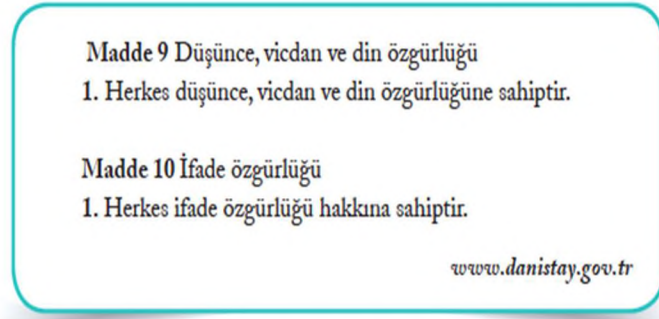
İnanç merkezlerine ilişkin kavramlardan biri olan *Katolik Kilisesi* kavramı, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Örnek 12'deki ifadeyle yer almaktadır.

Örnek 12: Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı

“Copernicus’in görüşlerini savunan Galileo Galilei (Galileo Galilei, 1564 1642),...Copernicus’un görüşlerini savunduğu için Katolik Kilisesine bağlı Engizisyon Mahkemesi tarafından yargılandı” (Azer,2019:140).

Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanında yer alan inanç ile ilişkili görseller şu şekildedir:

Görsel 14: Din ve vicdan özgürlüğü

(Azer, 2019:145).

Din kavramı, anayasal hak çerçevesinde ele alınmıştır.

Bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanında geçen inanç kavramlarına bakıldığında inanç merkezlerine ilişkin kavramların çoğunluğunu İslamiyet dışındaki kavramlar oluştururken (kilise, tapınak, Katolik kilisesi) inanç önderlerine ilişkin kavramlardaysa İslamiyet inancına ilişkin kavramlar (halife, Hristiyan, Hz. Muhammed, Müslüman, Peygamber) çoğunluktadır.

3.5. 2019 – 2020 eğitim öğretim yılında ortaokul düzeyinde kullanılan sosyal bilgiler ders kitaplarında geçen İnanç kavramlarının *üretim, dağıtım ve tüketim* öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı nasıldır?

Tablo 8: İnanç kavramlarının üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı

Kategoriler	Kodlar	<i>f</i>
İnanç Türleri ve İlişkili Kavramlar	Din	1
	İslamiyet/İslam	3
	Yaratan	1
	Yaratılan	1
İnanç Merkezlerine İlişkin Kavramlar	Kutsal Yerler	2
	Tapınak	1
İnanç Önderlerine İlişkin Kavramlar	Hz. İsa	1
Dini Semboller ve Ritüellere İlişkin Kavramlar	Haram	1
	Helal	2
	Kurban	1
	Namaz	1
Dini Kurum ve Kuruluşlara İlişkin Kavramlar		-
İnançla İlgili Sosyal Kavramlar	Kutsal/Mukaddes	1
	Sadaka	3
TOPLAM		19

Tablo 8’e göre, üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında inanç türleri ve ilişkili kavramlar kategorisinde 4 kavram 6 kere, inanç merkezlerine ilişkin kavramlar kategorisinde 2 kavram 3 kere, inanç önderlerine ilişkin kavramlar kategorisinde 1 kavram 1 kere, dini semboller ve ritüellere ilişkin kavramlar kategorisinde 4 kavram 5 kere, inançla ilgili sosyal kavramlar kategorisinde 2 kavram 4 kere geçmektedir. Dini kurum ve kuruluşlara ilişkin hiçbir kavram yer almamaktadır. Üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında toplam 19 inanç kavramı yer almaktadır.

Tablo 8’e göre, üretim dağıtım ve tüketim öğrenme alanında en sık tekrar eden iki kavram kategorisi, inanç türleri ve ilişkili kavramlar ile inançla ilgili sosyal kavramlar kategorisidir. En sık tekrar eden kavram ise 3 kereyle İslamiyet/İslam ve sadakadır.

Dini semboller ve ritüellere ilişkin kavramlardan biri olan *haram*, *helal* ve *namaz* kavramları, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Örnek 13'teki ifadeyle yer almaktadır.

Örnek 13: Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı

“Helal kazanç için çalışmak, ilim sahibi olmak, edepli olmak, güzel ahlak sahibi olmak, namazı vaktinde kılmak, haramlardan kaçınmak, yalan söylememek, kusurları örten olmak, iyi arkadaş seçmek, alışveriş adabına uymak, bir meslek sahibi olmak...” (Azer,2019:166).

İnanç türleriyle ilişkili kavramlardan biri olan *yaratan* ve *yaratılan* kavramları, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Örnek 14'teki ifadeyle yer almaktadır.

Örnek 14: Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı

“Darülaceze -Yaratandan dolayı yaratılana saygı- misyonumun birleştiriciliğiyle ortaya çıkan güçle, sevgi ile gönülden verenle alanın oluşturduğu şeffaf, kutsal bir sosyal dayanışma havuzudur” (Azer,2019:164).

İnanç merkezleriyle ilişkili kavramlardan biri olan *tapınak* kavramı, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Örnek 15'teki ifadeyle yer almaktadır.

Örnek 15: Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı

“Hititler, tarım ürünlerini saray ve tapınak ambarlarında saklayarak gıda stoku yapmışlardır” (Azer,2019:152).

Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında yer alan inanç ile ilişkili görseller şu şekildedir:

Görsel 15: Sümela Manastırı

“Trabzon’daki Sümela Manastırı ülkemizin turizm değerlerinden biridir” (Şahin, 2018: 126).

Görsel 16: Sadaka taşı

“Sadaka taşı” (Azer, 2019:162).

Üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanı 19 kavramla en az inanç kavramı barındıran öğrenme alanıdır. Bu durum öğrenme alanı konularının ekonomi disiplini ekseninde yapılandırılmasından kaynaklanmaktadır.

3.6. 2019 – 2020 eğitim öğretim yılında ortaokul düzeyinde kullanılan sosyal bilgiler ders kitaplarında geçen İnanç kavramlarının *etkin vatandaşlık* öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı nasıldır?

Tablo 9: İnanç kavramlarının etkin vatandaşlık öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı

Kategoriler	Kodlar	f
İnanç Türleri ve İlişkili Kavramlar	Allah/Rabb/Hakk	2
	Budizm	1
	Din	16
	İnanç	6
	İslamiyet/İslam	12
	Tanrı	2
	Taoizm	1
	Yahudilik	2
İnanç Merkezlerine İlişkin Kavramlar	Cami	2
	Medine	1
	Mekke	1
	Vatikan	2
İnanç Önderlerine İlişkin Kavramlar	Din Adamı/Görevlisi	2
	Hz. Muhammed	1
	Müslüman	2
Dini Semboller ve Ritüellere İlişkin Kavramlar	Ayin	1
	Emanetler/Kutsal Emanetler	1
	İbadet	2
Dini Kurum ve Kuruluşlara İlişkin Kavramlar	Diyanet/Diyanet Vakfı,	2
	Kuran Kursu	1
İnançla İlgili Sosyal Kavramlar	Laik	5
	Teokrasi	6
TOPLAM		71

Tablo 9'a göre, etkin vatandaşlık öğrenme alanında inanç türleri ve ilişkili kavramlar kategorisinde 8 kavram 42 kere, inanç merkezlerine ilişkin kavramlar kategorisinde 4 kavram 6 kere, inanç önderlerine ilişkin kavramlar kategorisinde 3 kavram 5 kere, dini semboller ve ritüellere ilişkin kavramlar kategorisinde 3 kavram 4 kere, dini kurum ve kuruluşlara ilişkin kavramlar kategorisinde 2 kavram 3 kere,

inançla ilgili sosyal kavramlar kategorisinde 2 kavram 11 kere geçmektedir. Etkin vatandaşlık öğrenme alanında toplam 71 inanç kavramı yer almaktadır.

Tablo 9'a göre etkin vatandaşlık öğrenme alanında en sık tekrar eden kavram kategorisi inanç türleri ve ilişkili kavramlardır. En sık tekrar eden kavram ise 16 kereyle din kavramıdır.

İnanç türleri ile ilişkili kavramlardan biri olan *Budizm* ve *Taoizm* kavramları, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Örnek 16'daki ifadeyle yer almaktadır.

Örnek 16: Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı

“Köktürk Devleti'nde Bilge Kağan'ın şehirlerin etrafının surlarla çevrilmesi ve ülkede Budizm ile Taoizm'in propagandasının yapılması isteği meclis (kurultay) tarafından onaylanmamıştır” (Azer,2019:187).

İnanç önderlerine ilişkin kavramlardan biri olan *din adamı* kavramı, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Örnek 17'deki ifadeyle yer almaktadır.

Örnek 17: Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı

“Oligarşi, egemenliğin küçük bir grubun elinde olmasıdır. Ülkeyi yönetme hakkı ayrıcalıklar sahip soylular, din adamları, toprak sahipleri vb. gruplara aittir” (Yıldırım ve diğerleri, 2019:194).

Dini semboller ve ritüellere ilişkin kavramlardan biri olan *ayin* ve *ibadet* kavramları 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Örnek 18'deki ifadeyle yer almaktadır.

Örnek 18: Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı

“Kimse ibadete, dinî ayin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz” (Şahin, 2018:176).

Dini kurum ve kuruluşlara ilişkin kavramlardan biri olan *Diyanet* ve *Kuran Kursu* kavramları, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Örnek 19'daki ifadeyle yer almaktadır.

Örnek 19: Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı

“Diyanet İşleri Başkanlığı, cami, Kuran Kursu gibi yerlerde görevlendirmek üzere 9 bin 500 sözleşmeli personel alacak” (Azer, 2019:194).

İnançla ilgili sosyal kavramlardan biri olan *laik* kavramı, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Örnek 20'deki ifadeyle yer almaktadır.

Örnek 20: Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı

“Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir” (Azer, 2019:192).

Sosyal bilgiler ders kitaplarındaki etkin vatandaşlık öğrenme alanında yer alan inanç ile ilişkili görseller şu şekildedir:

Görsel 17: Vatikan

“Teokrasi Yönetiminin Uygulandığı Vatikan” (Yıldırım ve diğerleri, 2019:195).

Yönetim biçimlerinden biri olan teokrasi kavramı, Katolik aleminin yönetim merkezi olan Vatikan'ın görseli ile birlikte örnek olarak ders kitabında yer almaktadır.

Etkin vatandaşlık öğrenme alanında inanç türleri ve ilişkili kavramlar kategorisinde en sık geçen din kavramı genellikle din ve inançlara saygılı olmak düşüncesiyle birlikte yer almıştır. Demokratik yaşam vurgusunun ön planda olduğu öğrenme alanında genellikle bir arada yaşamaya ve hoşgörüye ilişkin içerikler yer almaktadır. Bu öğrenme alanı, siyaset ve hukuk biliminden de beslendiği için anayasamızın temel niteliklerinden biri olan laiklik kavramı da diğer öğrenme alanlarına göre etkin vatandaşlık öğrenme alanından daha fazla yer almaktadır.

3.7. 2019 – 2020 eğitim öğretim yılında ortaokul düzeyinde kullanılan sosyal bilgiler ders kitaplarında geçen İnanç kavramlarının küresel bağlantılar öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı nasıldır?

Tablo 10: İnanç kavramlarının küresel bağlantılar öğrenme alanına ilişkin kategori ve kodlarının dağılımı

Kategoriler	Kodlar	f
İnanç Türleri ve İlişkili Kavramlar	Din	2
	İnanç	5
	İslamiyet/İslam	2
	Yaratan	1
	Yaratılan	1
İnanç Merkezlerine İlişkin Kavramlar	Cami	7
	Kudüs	2
İnanç Önderlerine İlişkin Kavramlar	Müslüman	3
Dini Semboller ve Ritüellere İlişkin Kavramlar	İbadet	3
	Kur'an-ı Kerim	1
Dini Kurum ve Kuruluşlara İlişkin Kavramlar	Diyanet/Diyanet Vakfı,	3
	İslam İş Birliği Teşkilatı	11
	İslam Zirvesi	3
İnançla İlgili Sosyal Kavramlar	İftar	1
TOPLAM		45

Tablo 10'a göre, küresel bağlantılar öğrenme alanında inanç türleri ve ilişkili kavramlar kategorisinde 5 kavram 11 kere, inanç merkezlerine ilişkin kavramlar kategorisinde 2 kavram 9 kere, inanç önderlerine ilişkin kavramlar kategorisinde 1 kavram 3 kere, dini semboller ve ritüellere ilişkin kavramlar kategorisinde 2 kavram 4 kere, dini kurum ve kuruluşlara ilişkin kavramlar kategorisinde 3 kavram 17 kere,

inançla ilgili sosyal kavramlar kategorisinde 1 kavram 1 kere geçmektedir. Küresel bağlantılar öğrenme alanında toplam 45 inanç kavramı yer almaktadır.

Tablo 10'a göre, küresel bağlantılar öğrenme alanında en sık tekrar eden kavram kategorisi dini kurum ve kuruluşlara ilişkin kavramlardır. En sık tekrar eden kavram ise 11 kereyle İslam İş Birliği Teşkilatı kavramıdır.

İnanç türleri ve ilişkili kavramlardan biri olan *mezhep* kavramı, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Örnek 21'deki ifadeyle yer almaktadır.

Örnek 21: Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı

“Suriye’deki iç savaş, Yemen krizi, mezhepsel çatışmalar, İran-Suudi Arabistan gerginliği ve Filistin meselesi gibi birçok konu çözüm beklemektedir” (Yıldırım ve diğerleri, 2019:243).

İnanç merkezlerine ilişkin kavramlardan biri olan *cami* kavramı, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Örnek 22'deki ifadeyle yer almaktadır.

Örnek 22: Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı

“İstanbul’daki tarihî yerler, Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, UNESCO’nun Türkiye’deki Dünya Kültür Mirası olarak saydığı yerler arasındadır”(Azer, 2019:207).

İnanç önderlerine ilişkin kavramlardan biri olan *Müslüman* kavramı, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Örnek 23'teki ifadeyle yer almaktadır.

Örnek 23: Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı

“UNICEF tarafından yayımlanan raporda, ...Müslümanların rahat hareket edebilmesi, sağlık hizmetlerinden, eğitimden ve tarımsal faaliyetlerden yararlanması gerektiğini vurguladı” (Azer, 2019:207).

Dini kurum ve kuruluşlara ilişkin kavramlardan biri olan *İslam Zirvesi* ve *İslam İş Birliği Teşkilatı* kavramları, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Örnek 24'teki ifadeyle yer almaktadır.

Örnek 24: Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı

“İslam Zirvesi Toplantısının, İslam İş birliği Teşkilatı üyesi ülkelerin devlet ve hükûmet başkanlarının katılımı ile İstanbul’da yapılması” (Yıldırım ve diğerleri, 2019:248).

Küresel bağlantılar öğrenme alanı küreselleşen dünyada daha da çok önem kazanan uluslararası kurumlardan söz eden konu içeriklerine sahiptir. Buna koşut olarak da dini kurum ve kuruluşlar kategorisinde İslam İş Birliği Teşkilatı gibi kurumlardan sıklıkla söz edilmiştir.

BÖLÜM V

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsanı, insanın içinde yaşadığı toplumu ve toplumun bütünleşmesiyle oluşan devleti daha iyi ve daha başarılı yapacak olan eğitimidir. Yaşadığı toplumu tanıyan, ülkesine karşı sorumluluğunu bilen dürüst ve yararlı vatandaşlar yetiştirmek yalnızca sosyal bilgiler dersinin değil bütün derslerin taşıdığı ortak sorumluluklardandır. Bu bakımdan bireylerin gündelik yaşamını, kişiliğini ve geleceğini biçimleyen din eğitimi de yalnızca din kültürü ve ahlâk bilgisi dersinin değil diğer derslerin de temel sorumluluklarından biridir.

Eğitim, insanların düşünme yeteneklerini geliştirmek ve doğru bilgiye ulaşmalarını sağlamak için verilir. İnsan kavramlarla düşünür, ne kadar çok kavram öğrenirse düşünme becerileri de buna koşut olarak artar. Ancak burada kavram öğretimi büyük önem taşımaktadır. Kavramların sınıf düzeylerine göre ne yoğunlukta ve nasıl öğretileceği eğitim bilimlerinin özen gösterdiği başlıca alanlardan biridir. Eğer birey algılayamayacağı soyut kavramlarla hazır olmadığı bir yaş düzeyinde karşılaşır edindiği kavramlar bir işe yaramayacaktır. Ya da kapasitesinin üzerinde kavramla karşılaştırılırsa hem kavramları anlamlandıramayacak hem de duyduğu ve gördüğü kavramlar arasında karmaşa ortaya çıkacaktır. Bu nedenle de bellekleri düşünme becerileri açısından yetersiz ve kavramsal açıdan yoksul kalacaktır.

Araştırmada doküman analizi yöntemi kullanılarak veriler içerik analiziyle çözümlenmiştir. Ortaya konan kavramlardan hareketle üç alt probleme ilişkin yanıt aranmıştır. Bu yanıtları ortaya koymak amacıyla araştırmanın verileri 5, 6 ve 7. sınıflarda okutulmakta olan sosyal bilgiler ders kitaplarından toplanmış, ders kitapları incelenmiş, inançla ilgili kavramlar tespit edilerek bir kavram listesi çıkarılmıştır. Oluşturulan kavram listesi ve kategoriler uzman görüşlerine sunulmuş ve inanç kavramlarını nitelemeye uygun olduğu belirlenmiştir.

Araştırmanın bulgularına göre, sosyal bilgiler ders kitaplarında inançla ilgili toplam 1193 kavram yer almaktadır. Bu kavramların 64'ü 5. sınıf sosyal bilgiler ders

kitabında, 677'si 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında, 452'si ise 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer almaktadır.

İnanç kavramlarının kimisi somut olsa da temsil ettiği anlamlar bakımından tamamına yakını soyuttur. Çocukların soyut düşünme becerisi 12 yaşından itibaren başlamaktadır. Bu bakımdan inançla ilgili en çok kavrama, hem gelecek öğrenmelerine ön bilgi oluşturmaları hem de gelişim özellikleri bakımından 12 ve 13 yaşındaki öğrencilerin oluşturduğu 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilmesi gerekirken 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilmesi inanç kavramları açısından sınıf düzeyleri arasında dengeli bir dağılımının olmadığını göstermektedir. Bunun nedenlerinden biri kavramsal açıdan metinlerin iyi yapılandırılmamasıdır. Ders kitabı yazarları konu alanına ilişkin metinleri oluştururken öğrencilerin gelişim düzeylerini gözlemeli ve buna göre hareket etmelidirler. Öğretmenler, inanç kavramlarının yoğunlukta olduğu konu içeriklerini planlarken dillerini basit ve sade tutarak somuttan soyuta, basitten zora gibi öğretim ilkelerine dikkat ederek öğrencinin bilişsel seviyesine göre dersini yapılandırmalıdır. Öğretmenler, özellikle kavram öğretimi yöntem ve tekniklerini bilmeli ve bunları kullanmaya istekli olmalı, soyut kavramların öğretiminde görsel materyallerden faydalanmalı ve bu kavramların somutlaştırılmasına destek olmalıdır.

Araştırmanın bulgularına göre, en çok inanç kavramı 850 kavramla kültür ve miras öğrenme alanında yer almaktadır. En az inanç kavramı ise 19 kavramla üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında yer almaktadır. Bunun nedeni, öğrenme alanlarının içeriğidir. Kültür ve miras öğrenme alanı tarih eksenli bir öğrenme alanı olduğu için din ve inançla ilgili konuları da kültürün ve tarihin bir parçası olarak ele almıştır. Bu nedenle en fazla inanç kavramının kültür ve miras öğrenme alanında yer alması olağandır. Üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanı ise ekonomi disipliniyle ilgili bir alan olduğu için inanç kavramlarının daha az yer alması olağan görünmektedir.

Bu araştırmanın bulgularına göre, inanç kategorilerine baktığımızda en çok inanç kavramı 431 kavramla inanç türleri ve ilişkili kavramlar kategorisinde yer almaktadır. En az kavram ise 60 kavramla dini kurum ve kuruluşlar kategorisinde yer almaktadır. Araştırmanın en çok tekrar eden inanç kavramı kategorisi olan inanç türleri

ve ilişkili kavramlar kategorisinde kültürel çeşitliliğin olmadığı, kilise ve camiye yer verilirken havra kavramına yer verilmediği, İslamiyet vurgusunun daima ön planda olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ders kitabının görsellerine bakıldığında görsellerin çoğunun İslamiyet’le ilişkili olduğu belirlenmiştir. Hâkim kültürün ön planda olması olağandır ancak küreselleşen dünyanın gereği olan çok kültürlülüğün sağlanabilmesi için farklı inançlara ilişkin kavramlara daha fazla yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Araştırmanın diğer bir bulgusu ise sosyal bilgiler dersinin özel amaçlarında yer alan ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın temel ilkelerinden birini oluşturan *laik* kavramına sosyal bilgiler ders kitaplarında az yer verilmesidir. Öğrencilerin 8. sınıfta, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde bu kavramla daha derinlikli olarak karşılaşacakları düşünüldüğünde ön bilgi oluşturmak açısından laiklik kavramına daha fazla yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Araştırmanın dikkat çeken diğer bulgularından biri ise 7. sınıfta coğrafya odaklı konuların yer aldığı insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında 5. ve 6. sınıflara göre inanç kavramlarındaki artıştır. Bunun nedeni, yerleşmeyi etkileyen öğeler konusunda 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabının yerleşmeyi etkileyen 11 etkenden yalnızca biri olan kutsal yerlerin etkisi üzerinde, diğer etkenlere göre daha fazla durması ve yerleşmeyi etkileyen unsurları kutsal yerler üzerinden anlatmayı tercih etmesidir.

Sosyal bilgiler dersi yapısı gereği çok disiplinli olduğu için sosyal bilgiler öğretmenlerinin bu dersin tarih, coğrafya ve vatandaşlık alanları dışında, din konusundan da beslendiğini göz ardı etmemesi gerekmektedir. Bu hususta ders içeriğinde yer alan inanç ile ilişkili kavramların farkında olmalı kavramların öğretiminde gerekli hassasiyet ve yetkinliği gösterebilmelidir.

ÖNERİLER

Araştırmanın sonuçlarına göre aşağıdaki öneriler listelenmiştir.

- 1) Araştırmanın, kavramların dildeki karşılığı olan sözcükler temel alınarak yapılmasının özellikle dil eğitimi üzerine çalışan araştırmacılara yeni araştırmalar yapma esini vereceği düşünülmektedir.
- 2) Araştırmanın verilerinden hareketle hangi kavramın hangi eylemlerle ya da kavramlarla daha sık kullanıldığına ilişkin çalışmalar yapılabilir.
- 3) Aynı araştırma, kazanımlar odağında öğretim programları üzerinde de uygulanabilir.
- 4) Yaş düzeylerine göre hangi kavramlara, hangi sınıf düzeylerinde ne sıklıkla yer verilmesinin daha doğru olacağına ilişkin çalışmalar ortaya konabilir.
- 5) Yayınevlerine ait birden fazla kitap incelenerek araştırma karşılaştırmalı olarak tekrarlanabilir.
- 6) Ders kitabı yazarları araştırmanın sonuçlarından hareketle inanç kavramlarının yoğunlukta olduğu konuları tasarlarken metinleri kavramsal açıdan öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun olarak yapılandırabilir.
- 7) Öğretmenler araştırmanın sonuçları doğrultusunda inanç kavramlarının yoğun kullanıldığı konulara ilişkin planlamalar yaparken daha sadece ve basit bir dil kullanmayı tercih edebilir.

KAYNAKÇA

- Açıkalın, M. (2017). *Araştırmaya dayalı sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Akyürek, S. (2004). *Din öğretiminde kavram öğretimi (doğruluk kavram örneği)*. İstanbul: Dem Yayınları
- Azer, H. (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 7 ders kitabı*. Ankara: Ekoyay Yayıncılık.
- Aziz, A. (1990). *Araştırma yöntemleri, teknikleri ve iletişim*. Ankara: İletişim Araştırmaları Derneği.
- Bastık, U. ve Parlak, F. (2018). Tartışmalı konular arasında yer alan “din” konusunun 4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında incelenmesi. *IJOEEC*, 5, 2018.
- Beal, C., Bolick, C. M., & Martorella, P. H. (2009). *Teaching social studies in middle and secondary schools (5th ed.)*. New York: Pearson.
- Berkant, G. H. ve Atmaca, Y. (2013). Altıncı ve yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının insan hakları ve demokrasi kavramları açısından incelenmesi. *Turkish Studies – International Periodical For The Languages Literature and History Turkish or Turkic*, 8(12), ss. 179-198.
- Bilen, M. (1993). *Plandan uygulamaya öğretim*. Ankara: Takav Yayıncılık.
- Bilgili, S. A. (Editör). (2010). *Sosyal bilgilerin temelleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Bilgin, B. (2001). *Eğitimi Bilimi ve Din Eğitimi*. Ankara: Gün Yayıncılık.
- Bozdoğan, K. (2018). *Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler öğretim programında yer alan tarih kavramlarına yönelik algılarının incelenmesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, K. E., Akgün, E. Ö., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cevizci, A. (2017). *Büyük felsefe sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Corbin, J. ve Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage.

- Çaycı, B. (2007). *Kavram öğreniminde kavramsal değişim yaklaşımının etkililiğinin incelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çeliköz, N. (1998). Kavram öğrenme ve öğretme ilkeleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, ss. 69-76.
- Çetinel, H. (2019). Kavram olgusu; dini kavramların öğretimi, önemi ve sınırlılıkları üzerine. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47, ss. 89-114.
- Demirel, Ö. (2005). *Kuramdan uygulamaya eğitimde program geliştirme*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Demirel, Ö. (2000). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Doğan, İ. (2001). *Modern toplumda vatandaşlık demokrasi ve insan hakları insan haklarının kültürel değerleri*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Doğanay, A. (2008). Çağdaş sosyal bilgiler anlayışı ışığında yeni sosyal bilgiler programının değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), ss.77-96
- Dündar, H. (2007). *Kavram analizi stratejisinin öğrencilerin kavram öğrenme başarıları ve hayat bilgisi dersine ilişkin tutumlarına etkisi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Evin, İ. ve Kafadar, O. (2004). İlköğretim sosyal bilgiler programının ve ders kitaplarının ulusal ve evrensel değerler yönünden içerik çözümlemesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), ss. 293-304.
- Fidan, N. (1986). *Okulda öğrenme ve öğretme kavramlar, ilkeler, yöntemler*. Ankara: Kadıoğlu Matbaası.
- Gander, J. M. ve Gardiner, H. W. (2004). *Çocuk ve ergen gelişimi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Gümüştekin, N. (2007). “Kültür” kavramı ve Osmanlı’dan günümüze kültürel yapının incelenmesi, ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı, ss. 117- 127.
- Gündüz, M. ve Gündüz, F. (2007). *Yurttaşlık bilinci*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Güven, İ. (2004). Etkili bir öğretim için öğretmenden beklenenler. *Milli Eğitim Dergisi*, 164, ss. 127 – 142.

- Janiuk, R. M. (1993). The process of learning chemistry a review of the studies. *Journal of Chemical Education*, 70(10), ss. 828-829.
- Kabapınar, Y. (2012). *Kuramdan uygulamaya hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kaya, A. (2008). *Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımını uygulayan sınıf öğretmenleri ile bu yaklaşımı uygulamayan dal öğretmenlerinin sınıf yönetimi yaklaşımlarının karşılaştırılması (Gaziantep ili örneği)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Kaymakcan, R. ve Meydan, H. (2011). Din kültürü ve ahlak bilgisi programları ve öğretmenlerine göre değerler eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9(21), ss. 29-55.
- Keçe, M. ve Merey, Z. (2011). İlköğretim sosyal bilgiler kazanımlarının sosyal bilimler disiplinlerine ve disiplinlerarası anlayışa uygunluğunun belirlenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), ss. 110-139.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, ss.170-189.
- Kop, Y. ve Tuncel, G. (2010). Türkiye’de sosyal bilgiler/bilimler öğretimi alanlarında bilimsel toplantılarda sunulan bildiriler üzerine analitik bir çalışma (1987 – 2005). *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, ss. 91-112.
- Köksal, H. (2019). İlköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim program. R. Turan ve T. Yıldırım (Editörler). *Sosyal Bilgilerin Temelleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kurtoğlu, A. (2009). *Sosyal bilgiler ders kitaplarının sosyal kavramlar açısından incelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2011). *Okuma kültürü haritası*. Web: <http://www.kygm.gov.tr/Eklenti/55,yonetici-ozetipdf.pdf?0> adresinden 6 Mayıs 2020’de alınmıştır.
- MEB (2005). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve kılavuzu 4. ve 5. sınıflar*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- MEB (2018). *Sosyal bilgiler öğretim programı*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

- Memişoğlu, H. (2016). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kavram öğretimine ilişkin görüşleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, (5), Özel Sayı Makale No 02.
- Morris, W. (1981). *The American heritage dictionary*. Houghton: Mifflin Company.
- Ok, Ü. (2005). Bir aktivite sistemi olarak “inanç”: inanç gelişimine sosyo-kültürel bir yaklaşım, *İstanbul Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5(1).
- Özmen, C. (2015). *Sosyal bilgiler öğretimi*. Dönmez, C. ve Yazıcı, K.(Editörler). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Öztürk, C. (2006). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Öztürk, C. ve Dilek, D. (Editörler). (2005). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Öztürk, C., Keski, S. C., Otluoğlu, R. (2004). *Sosyal bilgiler öğretiminde edebi ürünler ve yazılı materyaller*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Öztürk, M. ve Dikyol, Ç. D. (2013). 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının yeryüzünde yaşam ünitesinin yapılandırmacı eğitim anlayışına göre değerlendirilmesi. *İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, ss. 61–68.
- PISA (2018). *2018 Türkiye ön raporu, eğitim analiz ve değerlendirme raporları serisi*, No: 10 Aralık 2019, Ankara.
- Senemoğlu, N. (2020). *Gelişim, öğrenme ve öğretim (kuramdan uygulamaya)*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sönmez, V. (2010). *Sosyal bilgiler öğretimi ve öğretmen kılavuzu*. İstanbul: Anı Yayıncılık.
- Sözer, E. (1998). *Sosyal bilgiler öğretimi*. Can, G. (Editör). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Sucuoğlu, B., Büyüköztürk, Ş. ve Ünsal, P. (2008). Türk çocuklarının temel ilişkisel kavram bilgilerinin değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 7(1), ss. 203-217.
- Şahin, A. (2016). Din kültürü ve ahlak bilgisi dersinde (7. sınıf) sunuş yoluyla öğretim stratejisi aracılığıyla “cennet” kavramının öğretimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28, ss. 193-222.
- Şahin, E. (2018). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu sosyal bilgiler 5 ders kitabı*. Ankara: Anadol Yayıncılık.

- Taştekin, O. (2002). *Kıyamet ve ahiretle ilgili kavramların öğretimi*. Samsun: Palmiye Kitapları.
- Türk Dil Kurumu. (2020). *Büyük Türkçe sözlük*. Web: sozluk.gov.tr adresinden 18 Temmuz 2020’de alınmıştır.
- TTK (1998). *Sosyal bilgiler programı*. Ankara: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Tufan, S. (2019). *2018 tarihli sosyal bilgiler öğretim programı ve 4-7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında ekonomi okuryazarlığı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Turan, S. (2019). 2018 sosyal bilgiler öğretim programının disiplinler arası yapısının incelenmesi. *Sosyal Bilgilerde Yenilikçi Araştırmalar Dergisi*, 2(2), ss.169.
- Turan, Z. ve Meydan, A. (2019). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının din kültürü görüşleri. *Elazığ Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), ss. 79-89.
- Ülgen, G. (2004). *Kavram geliştirme uygulama ve kuramlar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Ünal, F. ve Er, H. (2017). Öğretmen adaylarının sosyal bilgiler dersinde öğretimi zor olan soyut kavramlara ilişkin bilişsel yapılarının incelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), ss. 6-24.
- Vianello, R., Tamminen, K., Rathcliff, D. (2000). Çocukların dini kavramları (çev. Yıldız, İ.). *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 7, ss.403–444.
- Wach, E. (2013). *Learning about quality document analysis*. IDS Practice Paper in Brief.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, C., Kaplan, F., Kuru, H., Yılmaz, M. (2019). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı*. Ankara: MEB Yayıncılık.
- Yılman, M. (1994). *Eğitim bilimine giriş*. İzmir.
- Yılman, M. (Editör). (2006). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

ÖZ GEÇMİŞ